

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

[Ḥamishah Ḥumshe Torah]

‘im targum Onkelos, u-ferushe Rashi u-ve’ur ye-targum Ashkenazi

Sefer Be-reshit

Premsla, Yitshak Itzak ben Tsevi Hirsh

Ofenbakh, 568 [1807 oder 1808]

המדקה

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-10084

התורה

הזאת אשר שם משה לפני בני ישראל נחלקת לחמשה ספרים
 והם: (א) ספר בראשית, הכולל מעשה בראשית והמבול
 ותולדות האבות הקדושי' וכל הקורות אותם עד בא יעקב וצניו מצרימה ומיתת
 יעקב ויוסף: (ב) ספר שמות, יספר שעבוד ישראל וגאולתו ומתן תורה
 והמשפטים ועשיית המשכן והכלים והבגדים: (ג) ספר ויקרא, ויקרא ג"כ
 חורת כהנים. יכלול עניני הקרבנות וקדושת הכהנים, והטמאות והטהרות
 ויתר קדושות העם והארץ שהם דיני השמיטה והיוזל: (ד) ספר במדבר,
 ויקרא גם כן חומש הפקודים, לפי שתחלתו פקודי בני ישראל, ויספר כמו כן
 שלות מרגלים וכל מה שיצא להם ממרים בדבר המרגלים, ויכלול המנות
 והמשפטים אשר לזה ה' ביד משה בערבות מואב: (ה) ספר דברים, ויקרא
 ג"כ משנה תורה, זו שנה משה בסוף ארבעים שנה ללמד לבני ישראל את תורת
 אלהיו, והוסיף עליהם מנות ודקדוקים שלא אמרם עדיין, ויעודים והבטחות
 אם ישמעו, והזהרות ותוכחות אם לא ישמעו בקול ה' ללכת בדרכיו, והעיד
 גם את השמים ואת הארץ, וכתב להם שירה לעד על זה, וזכרם קודם מותו,
 וישמר"ל מנו שבעה ספרי תורה (שנת קט"ז ע"א), ולדבריהם פרשת ויהי בנסוע
 הארון ספר בפני עצמו, ושלמעלה מומנו ספר בפני עצמו, וכן מה שלמטה ספר
 בפני עצמו, נמצא ספר במדבר נחלק לשלשה ספרים:

והנה

משה רבינו ע"ה כתב כל התורה כלה מן בראשית עד לעיני כל ישראל,
 ואף שמנה פסוקים האחרונים מן וימת משה עד סוף התורה,
 שעלה על דעת ר"י לומר יהושע כתבם, השיב עליו רבי שמעון ואמר אפשר ספר
 תורה חסר אות אחת, והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה? (דברים ל"א כ"ו)
 אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה
 כותב בדמע, כמו שנאמר להלן (ירמיה ל"ו י"ח), ויאמר להם צרוך מפיו יקרא
 אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ב"ב דף ט"ו, מנחות דף ל'):
 ויש ספרים שגורסין הקב"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה
 כותב בדמע. וכתב הריטב"א וההפך שזינייהם כי הראשונים נכתבים בדיו
 ואלו בדמע, וכן כתב רבינו מאיר ז"ל. ויש שגורסין עד כאן הקב"ה אומר
 ומשה אומר וכותב, כלומר שהיה חוזר הפסוק קודם שיכתבו מרוב חבה כדי
 שלא יטעה בה. מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כלומר שהיה
 כותב בזכרה ולא היה חוזר הפסוק. והיינו דאמרין כמה דכתיב להלן מפיו
 יקרא את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר, כי מפני הנער לא היה
 אומר וכותב. ולפי' הראשון מסתייען מן הכתוב לענין מה שאמר כי הקב"ה
 אומר ומשה כותב בדיו כענין שאמר בפסוק הזה, ואין לזה טעם עכ"ל. והנה
 במנחות פי' רש"י כטעם השני, אבל ב"ב פי' כטעם הראשון, וכתב כמו שנת'
 להלן, אכולה מילתא קאי דקאמר הקב"ה אומר ומשה כותב כמה שמצינו
 שהנביאים כותבין מפיו רבן עכ"ל, וגם זה דחוק שלכאורה אין זה נריך לראיה:
 ונראה לי שלכוונה עזומה הביאו ראיה מדברי צרוך, שהיה אפשר להקשות אם
 הקב"ה אומר ומשה כותב את כל התורה, איך ידבר בכל הכתוב עליהם כאלו
 הם גופות נסתרים ולא כמדברים בעדם? ד"מ בכל מקום שנאמר וידבר ה' אל
 משה, היה מהראוי שיאמר אני ה' דברתי אל משה, או וידבר ה' אלי, אם

הקדמה

צנחנית האומר המדבר בעדו, או צנחנית הכותב המדבר מגופו, ולאחרי
סבה שנו מדרך הלשון לדבר כגוף שלישי המספר מגוף שלישי? והדבר ידוע
שכבר נמלאו אנשים שנתקשו בזה, וכמעט גרס להם הקושיא הזאת להסתפק
בכותב התורה, ולזה מציא רח"ה מזרחי שהעיד בעלמו שהיה כותב את המגילה
מפי ירמיה, ואעפ"כ הזכיר תמיד ירמיה וצרוך כמדבר מגופות נסתרים,
וקרא את המגילה באזני העם בלשון הזה, ויזכיר ירמיהו את צרוך לחמה, ולא
אמר אני ירמיהו מלך את צרוך, ולא וירמיהו ירמיהו, ומוכח משם שצדק הזה
הנביאים כותבין מפי רצן: והרמב"ן ז"ל כתב בתחלת התורה הטעם שלא כתב
משה רבינו את התורה כמדבר בעד עלמו ולא הזכיר את עלמו בתורה עד שנולד
וזכרה כאלו אחר מספר עליו, מפני שהתורה קדמה לבריאת עולם, אין צריך
לנומק ללידתו של משה רבינו ע"ה, כמו שצא בקבלה שהיתה כתובה בלש
שחורה על גבי אש לצנה, והיה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ע"ש
הכל זה אמת וצרוך שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל היה
משה הכותב מפי הגבורה, ולזה נאמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה
הזאת על ספר עד המס (דברים לא כ"ד), שלשון חמס מורה על השלימות
המוחלט בכל חלקיו, שכלל לכתוב שירת האזינו והברכה ומה שנאמר אחריו
עד לעיני כל ישראל, כמו שמפרש שם בעז"ה, והיא הראיה שמציא ר' שמעון,
אפשר ספר תורה חס' אות אחת וכתב לקוח את התורה הזו, כי לא היה ספרו
של משה חסר שמונת הפסוקים, איך נתנו לכהנים הלויים לשמוע צהרון, ולא
מסרו החלה ליהושע לגמרו ולקוסוף בו ספור מיתתו? אלה וודאי שמשה כתב
הכל ולא הניח ספר תורה חסר אות אחת מלך חסר צרות ה' :
והנה אנתנו כל קהל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה את
תורתו בן היא עתה צידינו היום, לא נשתנה בה דבר מאז עד עתה,
ולא קרה לה כאשר יקרה לספרי חול, שהסופרים והמעתיקים צרוז הימים
ישנו בהם צהום' וגרעון או חלוף, פעם בשגגה מחמת העללה, ופעם בצדון
בצרותם לחקן את דברי המחבר עד שבאורך הזמן השתנה הקריאה האמתית
לגמרי, ויתנסה הספר: ולא בן הצטיחנו האל הנאמן בצריתו, שנאמר כי לא
תשנה מפי זרעו (שם ל' כ"א), ושנה על ידי נביאיו הקדושים באמרו ואני זאת
צריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי צפידך לא ימוש מפיד
ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם (ישעיה נ"ט כ"א) ולק
העמיד לנו לעת הצורך אנשים סופרים ובעלי מסורה, שהיו סופרים כל אותיות
שבתורה, לשמרם מיתר וחסר, והיה משגיחין על הספרים המועתקין להסיר
מהם כל שגיאת הכתב, על פי כללים מקובלים מיומות עזרא הסופר וסיעתו,
כאשר נצטרך להלן בעז"ה: וגם על הנקוד והטעמים שמו עין, לתקנם כראוי
ולשמרם ממוכסול, ואם נאלץ נפל חלוף קצת בין הספרים, כגון חלוף הקריאה
שבין צ"א וצ"ב וכדומה, אין זה כי אם מעט, ובמקום שלא יזיק החלוף ההוא
אל הכוונה, אם תקרא כך או תקרא כך, הכוונה אחת היא, ואין ציניהם
הבדל, כי אם ציניהם או צנעימות הקריאה, לא צענין המוצן מהם, וכגון
זה אמרו רז"ל מנפ"ך שכתום וחזרו ויסודם, לפי שאין ציניהם לאותיות
הפתוחות כי אם הקין הכתב לבד, היה אפשר שיטכחו, עד שהיו
צריכים

זרובים לנפיש לחזור וליפדס בנבואה :
ודאי להעיר בענין הזה חרצע בחינות , והן (א) המבטא , אב הכרות
 הקול היואלות מפי המדבר אל חוץ השומע , אשר על ידס יצק
 השומע מה שלב המדבר : (ב) תקון המבטא , והוא לרוף הכרות הסקן ,
 חבורם והפרדס עד שיהיו לתיבות ולמאמרות שונים , מולא הכרות , והקולות ,
 ומדרגתן ושעורם : (ג) המכתב , והוא הליורים והסימנים , אשר על ידס
 יודעו הכרות המבטא אל רואיהן , כגון האותיות והתנועות : (ד) תקון
 המכתב , והוא סימני תקון המבטא שזכרנו , דהייגו חבור האותיות והסימנות
 והפרדס , ע"י הרווח שבניהם , והנקודות והטעמים , וכלה"ק גם התנועות
 ירשמו על ידי נקודות שתחת הכתב , ואס כן גם התנועות מכלל תקון הכתב ,
 ונדבר על כל אחת מאלו הבחינות בפרט :
לשון הקודש אשר בו נכתבו כ"ד ספרים אשר בידינו היום , הוא הלשון
 אשר בו דבר הש"י לאדם הראשון לקין לנח ולאבות הקדושים ,
 ובו השמיע עשרת הדברים על הר סיני , ונכתבו הלחות , ובו דבר עם
 משה ועם נביאיו , ודי לו בזה יתחון ומעלה וסדר מעל כל הלשונות ,
 לקרותו לשון הקודש :
ובבר (פרשה ל"א סימן פ') , עשה לך שרף , לא נתפרש : ר' יודן בשם ר'
 איסר אמר ישמע חכם ויוסף לקח זה משה , כיון שאמר לו הקב"ה
 עשה לך שרף ולא פירש , אמר אם אני עושה אותו של זה , אין הלשון הזה
 נופל על הלשון הזה , של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון הזה : אלא הרי
 אני עושה אותו של גתשת לשון נופל על לשון של אמר ויעש משה נחש נחשת ,
 מכאן שנתנה תורה בלש"ק : ר' פנחס ור' חזקיה בשם ר' סימון אמר בשם
 שנתנה תורה בלש"ק כך נברא העולם בלש"ק : שמעת מימך אומר גיניא
 (איתא איתתא כ"ה גירסת הערוך ערך אנתרופי) , אנתרופי אנתרופיא גברא
 גברתא אלא איש ואשה למה שלשון הזה נופל על הלשון הזה עכ"ל (שם והוצא
 גם שם פ' י"ת סימן ז' עיין יפ"ת שם) : וזהו פירושו : מכאן שנתנה תורה
 בלש"ק , כלומר שהשם דבר עם משה בלש"ק , שבו הלשון נופל על לשון , והצק
 מרע"ה מודעתו שכונת השם ב"ה שיעשה נחש נחשת : ובעבור שיש אומרים
 שהכתב נשתנה מאשורית לעברית , כמו שנבאר לקמן בעו"ה , הים אפשר לטעות
 ולומר כדברי הטועים שנתנה גם הלשון , ובלשון אחר נתנה תורה , לכך הביא
 ראיה שלשון הקודש הים : ורבי סימון הוסיף שהעולם נברא בלשון הקודש ,
 כלומר כך הים לשון האדם מתחלת הבריאה , הוא הלשון אשר למד הקב"ה
 את האדם ואשתו , ובו היו מדברים הם ובניהם : והביא ראיה ממה שאמר
 אדם לנח יקרא אשה כי מאיש לקחה : כי אין שם האיש והאשה דומה במבטא
 כי אם בלש"ק , אבל בלשון יון שם האיש אנתרופוס ושם האשה גיניא , ולא נגזרו
 זה מזה , וכן בלשון ארמי שם האיש גברא ושם האשה איתתא , ומוכה שלא
 דבר אדם"ר לא בלשון יון ולא בלשון ארמי : ולא היה מן הצורך להביא ראיה על
 שאר הלשונות , כי אם יש מקום לטעות , אינו כי אם בלשונות הללו שהם קדמות
 וישווצחות , והאותיות אשר השתמשו בהן היו מסודרות , ואנשים אנשי כימוס
 וחקים מוזמן קדום , ופאנת לשון ארמי חשוב כמעט בלש"ק שהתורה מספרת

לאותה
 ידוע
 חתפק
 מגילה
 יים
 וולא
 הזק
 וכתב
 שכולד
 ופריק
 באש
 ג"ש
 יסיה
 זורה
 ימות
 חרני
 עון
 גפרון
 וולא
 כתב
 חת
 זיה
 יים
 זיון
 זית
 לא
 חת
 זין
 לק
 יות
 זיר
 זוי
 זס
 זא
 זס
 זון
 זת
 זי

הקדמה

צו לפעמים, ובסנהדרין (דף ל"ח ע"ג), אמר רב יהודה אחר רב אבהו ר' זלשון
ארמי ספר שנאמר ולי מה יקרו רעיק אל, והכונה שספר גם בלשון ארמי, כי
לא נעלם מר' יהודה שאין בלשון ארמי לשון איש נופל על לשון אשה. ולשון יון
היה משונה לחז"ל כדאיתא במגילה (דף ט' ע"ג), על יפת אלהים ליפת ע"ש.
מה שאין כן בכל יתר הלשונות שלא יפול עליהם הספק והטעות כלל: מעתה
אין מקום לטענו' הר' יצחק עראמה בספרו עקידת יצחק שער ח' בפרק הנקרא
לו שער החבור, שהשיב על ראיות ר' סימון, דמאן אמר לו שלא הועתקו שמות
האיש והאשה מלשון אחר, מאחר שמקבלים ההעתקה ואינם כמו שמות הענש
הפרטי שלא יקבלו ההעתקה? כי לפי דברינו לא היה צריך ר' סימון לסחור,
אלא שלא הועתק מלשון ארמי ומלשון יוני, ולכך אמר שבהם אין לשון זה נופל
על לשון זה, ואם אולי יש איזה לשון צעולם שגם בו שם האשה והאיש דומה
במבטא, אין לחוש לו כמ"ש, שלא היה מקום הטעות כי אם בלשונות הללו.

והנה באמת הראיה משמות הענש הפרטי שהוכחו בתורה היא חזקה
ובוחנת ואין להשיב עליה, לפי שדרך השמות הללו שלא יועתקו
מלשון אל לשון, כי אם ישארו על הנחתם הראשונה, הומירוס, פלאטון,
אלכסנדר ונצואר ולינרא כך שם בכל הלשונות לא ישחנו כי אם מעט בחלוק
מבטא שפתיים אשר לכל עם ועם. וראינו שהתורה נחנה סבה אל הכחת שמות
הענש, אדם מן אדמה, (אדמה על שם הצבע, שהאדמה אשר באקלם ההוא
אמרו עליו בעלי המסעות שהוא אדום), חוה מן אס כל חי, וכן קין שת
והבל נח ופלג, כלם סיבת הנחתם מבוארת ולא התכן כי אם בלש"ק, שבו
הלשון נופל על לשון. ובכל הלשונות אשר אליהם נעתק ספורי התורה נשארו
השמות ההם בלשון הקודש ממש אדם קין חוה ודומיהם, ובהם אין סבת ההנחה
נכרת מתוך הלשון, וזאת היא ראיה עלויה ועדות גאמנה על היות

והנה היה בכל העולם שפה אחת ודברים אחדים עד יומי פלג שנימיו
נפלגה הארץ ונתרחקו המספחות זו מזו מקצה העולם ועד קצהו
בחטא דור הפלגה, ונתבלבלו הלשונות, כמאמר הכתוב שם בלל ה' שפת כל
הארץ ומשם הפיץ ה' על פני כל הארץ (בראשית י"א ט'). ונשתנה ונתחלק הלשון
על ידו הבלבל והערבוב ההוא לכל עם ועם כלשונו, ונשאר לקחת הלשונות
דמיון מה עם הלשון ההוא הקדום, אשר זמנו ילאו, וקצתם רחקו מעליהם
באורך הזמן וטלטול האומות עד שלא נכר עוד להם התדמות בהברה כלל:
והלשונות ההם רבו כמו רבו, וחז"ל חלקום לשבעים לשון, כפי מה שמנאו
מספר בני שם וחס ויפת בעת ההיא, וכן נמנו בפסיקתא דרב כהנא אחד לאחד,
ו"ד ליפת, ל' לחם, כ"ו לשם, ובבני חם דלג אשור ופלשתים כי שני אלה ילאו
מזולתם אשר כבר נחשבו, ולא נשאר הלשון ההוא הקודש על זכרו ונחותו
ונעימותו כי אם ציד עבר אצו פלג וזרעו, שהיו הם שומרים את המלות אשר
צוה ה' על האדם ועל אשתו בלשון ההוא, ואמרו חז"ל שהיא שבע המלות
שנלטו בהן בני נח, ואין ספק שהאדם וחיה אשר שמעו את המלות ההן מפי
הגבורה בלש"ק מסרו אותן לבניהם וצניהם לבני צניהם בלשון ההוא. וכן נראה
שהיו ספורי בראשית גודעים לאדם וחיה מפי השם, וגווסרים על פה דור

אחר

הקדמה

מיתר הלשונות הנודעות לנו, אין בהם מדקדק כל כך בדקדוק עמוק להיות
חבור התיבות והפרדן מיוחס עם חבור הרעיונים והכדלן, עד שיהיו דרכי
הלשון מסכימים מלך זה עם דרכי הנפש ועשתנותיה, והדבור החזוני נערך
ומיוחס עם הדבור הפנימי בשלימות רב, וכדבר עוד מזה להלן אי"ס :

ואולם

דע שאין די בחבור ופרוד התיבות לבד אשר אליהם יורו צונו
הטעמים, כי אם יאמרו הדברים עם כל הדקדוק בדיופה
והעמדה, בלי שנויים וחלוק במדרגת הקולות וערכן ונעימותן כראוי לפי
הענין, יהיו כעצמות היצוות אשר אין בהם רוח חיים, כמעט שלא יובן על
ידם מה שבלב המדבר, ואם יובן לא ינעם לחיך, כתפל הזה שאין בו מלח,
ולא יכנס בלב השומע להעירו ולבוננו, עד שר"ל אמרו הקורא בלא זמרה
וכו' : כי יש לכל רעיון ורעיון מדרגה בקול ונגון כפי אשר יפעול בנפש, נגון
לשאלה ונגון לתמה, וכן לאהבה ולשנאה, לכעס ולרצון, להתראה ולנקמה,
לשמחה ולעצב. ד"מ מלות אי הבל לחיך אין בהם אלא שאלה גרידא, בלי
רגשת הנפש כלל. ושאלת מה זאת עשית יש בה מענין השמחה ומתרה בחוטא.
ומאמר קול דמי לחיך וגו' יש בהם מן החמלה על דם נקי אשר נשפך, ומן
הקנאה לנקום את נקמתו בשופכו. וסיים בדברי גערה ונאחזה ותוכחה, יעתה
חרור אתה מן האדמה וגו' : ואף שאין לכל הענינים הללו סימנים וציונים
במכתב, מ"מ הרגזה להטעים את דבריו, לריך שיגה ויחלוק בקולות
ההברה, כפי הענין המובן מהם, וכפי היחס שבין רגשות הנפש למדרגות
הקולות והנגון :

בזאת

אין ספק שמרע"ס שמע את כל דברי התורה מפי הגבורה עם
כל הדר ותקון הנקודות והטעמים המיוחדים להן, בדקדוקיהן
וצרופיהן לא נעדר מהם דבר, וכן מסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכן
נשללה הקבלה היא דור אחר דור : הבן הלומד מפי אביו או התלמיד
השומע מפי הרב, שמע ממנו את המאמרים עם כל תקון המצטט הראוי
להם, כפי אשר קבל גם הוא מאביו או מרבו, וכן שננס לבניו ולתלמידיו,
כי כן המורה ושנתהם לבניך שיהיו הדברים מחודדים בפיו. לא נחט את
לחני הקודש לבניהם או לתלמידיהם ועצום לקרות בהם מתוך הכתב לבד,
כי הים להם כדברי הספר החתום, אלא קראו לפניכם, ושנו עמהם, בקול
דברים, בנעימה וזמרה, וזיהו מוסרין להם על ידי כך טעמי התורה,
והמתיקו להם דבש אמריה, עד שנכנסו הדברים בלבו והיו שם כדרבנות
ומסמרות גטועים :

ועל

דבר המכתב אשר בו כתב משה את תורתו, יש מחלוקת בין המחברים
האחרונים, אם הוא הוא הכתב אשר עתה בידינו היום, אם לא,
עקר המחלוקת מהא דאיתא בסנהדרין פרק כס"ג (דף כ"א ע"ב), חמחמ
זוטר' והית'מא מר עוקבא בתמלה נתנה תורה לישאל בכתב עברי ולא לק,
חזרה ונתנה להם צימ' עזרא בכתב אשורית ולשן ארמי. ביחורו לכן לישאל
כתב אשורית ולשן הקודש, והניחו להרשעות כתב עברי ולשן ארמי. מאן
הדיוטות? אמר רב חסדא, כותאי, מאי כתב עברי? אמר רב חסדא, כתב
ליבוגאה. (פירש"י בכתב עברי, של בני עבר הכתב) וכתב ליבוגאה, אותיות

הקדמה

ד

גדולות בעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות • ור"ת פירוש ליבונאה שם מקום
שכותבין בו כתב משונה : וכן נראה , שאין האותיות הגדולות משונות כל כך
מהקטנות , עד שהקרי בחלו לא ידע לקרות את חלו , כדכתיב ולא כהלין
כתבא למקרא (דניאל ה' ס'), ועוד שהדבר נודע בימינו שהכותיים שהם אנשי
שמרון יש להם כתב משונה מכתב אשורית וכאשר נזכור להלן , (וכ"כ הרמב"ם
ז"ל בפירוש משנת ידים פ"ד משנה ה' שהוא הכתב הנסוג אבל העם הנקרא
אל שאמיר"ם והוא שומרון , וכ"כ ר"ע מזרטורה שם) • תניא ר' יוסי אומר
ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל , אלמלא לא קדמו משה , במשה
הוא אומר , ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט ג'), בעזרא הוא אומר הוא
עזרא עלה מצבל (עזרא ז' ו'), מה עלייה האומר כאן חורה חף עלייה האומר
להלן תורה • במשה הוא אומר וחתי נוס ה' צעת הסיח ללמד אתכם חקים
ומשפטים (דברים ד' י"ד) • בעזרא הוא אומר כי הכין עזרא לבנו לדרוש את
תורת ה' אלהיו ולעשות וללמד לישראל חוק משפט (עזרא ז' י') • ואע"פ שלא
נתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב , שנאמר וכתב הנשחון כתוב ארמית
ומתרגם ארמית (שם ד' ז'), וכתב ולא כהלין כתבא למקרא ופשיח להודעה
למלכא (דניאל ה' ס'), וכתיב וכתב את משנה התורה (דברים י"ז י"ח) , כתב
הראוי להשתנות • למה נקרא אשורית שעלה עמה מאשור • תניא ר' אומר
בתחלה בכתב זה נתנה תורה לישראל , כיון שחטאו נהפך להם לרועץ , כיון
שחזרו צהן החזירו להם , שנאמר שובו לציון חסירי התקוה גם היום מגיד
משנה אשיב לך (זכריה ט' י"ב) , למה נקרא אשורית ? שמאוסרת בכתב • רשב"א
אומר משום ר"א בן פרטא שאמר משום ר"א המודעי , כתב זה לא נשתנה כל
עקר וכו' , לר"ס דאמר כתב זה לא נשתנה מאי לא כהלין כתבא ? אמר רב
בגמטריא איכתיב להון וכו' • ופירש רש"י ז"ל וכתב הנשחון , כתב שנשתנה והאי
קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה על ידי המלאך
שכתב מנחא מנחא תקל ופרסין בימי דניא , כתב דארמי ולשון ארמי , ואומר ולא
כהלין כתבא למקרא , שלא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשצר
זהו שם יהודים הרבה ש"ו נשתנה להם אותו הכתב באותו היום : את משנה
התורה רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן העברי לאשורית
שנתן להם בימי דניאל וצא עזרא וכתב בו את התורה בכתב אשורית : בכתב
זה נתנה תורה לישראל , בימי משה , ולמה לא כהלין כתבא למקרא , דכיון
שחטאו בצית ראשון צו את התורה נהפך להם לרועץ , לשון תרעץ אויב ששכתבו
ע"כ • והנה דברי הרב ז"ל קשים להולמם עד מאוד , כי מה שפירש וכתב
הנשחון כתב שנשתנה , ע"כ לומר שאין זה אלא דרך דרשה , שהרי באה התיבה
היא בספר עזרא כמה פעמים , ובאורה לפי מקומה כמו אגרת , וכן השיב
המלך (עזרא ד' י"ו) נשתנה די שלחחון עלינא , ואגרת שכתב המלך נקרא
נשתנה די ארתחששתא מלכא (שם כ"ב) , וכן פירש רש"י שם וכתב הנשחון
וגו' וכתב האגרת כתוב באותיות ארמית והמכתב היה מפורש בלשון ארמית ,
ואם כן מה ראוי מכתב האגרת אשר כתבו שוטני ישראל המלך לכתב שכתב
בו עזרא את התורה ? ועוד שהם לא כתבו אשורית כי אם ארמית כמ"ס בפ"א ,
וכתב ארמית , ואם הכתב הוא נקרא כתב הנשחון , והוא ראוי להשתנות ,

כלומר

היות
דרכי
ערך
ליוני
יפה
לפי
ן על
ח
מרה
נגון
יה
בל
א
ומן
הה
גים
לות
נות
עם
יהן
וכן
מיד
זוי
יו
את
ד
קול
ות
יס
ז
ור
ון
רא
חן
צ
יה

הקדמה

כלו' ראוי שיסונה הכתב לוי, יקשה באיזה כתב כתב המלאך זימי בלשנר, שלא היו יודעים לקרותו? ועוד שעם כל זה לא נדע מי שנה את הכתב? פעם נאמר שנשתנה ע"י המלאך, ופעם נאמר שנשתנה על ידי עזרא. ועוד תמה שר' יוסי בעל המאמר הזה שהביא שלשה פסוקים, מדוע הזכיר תחלה מקרא דעזרא, ואח"כ מקרא דניחל, ולסוף מקרא דתורה? סוף הדבר לא ידעתי לכוון את דברי הכרייתא ע"פ פי' רש"י ז"ל כלל וכלל. ונראה לפרש את דברי חז"ל באופן אחר. כי הנה הכתב או האגרת הזה אשר עליו נאמר וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית, היה דברי שטנה שכתבו הכותיים שועני ישראל אל המלך ארתחששתא להפך את ענת צוני הבית, וכן נאמר שם (עזרא ד' ט') רחום בעל טעם ושמי ספרי (פירש רחום המזכיר ושמי הסופר), ושאר כנותהון (ושאר סיעותיהם), דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בצליא שושכיא דהוא עלמיה (הללו כלן שמות על אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון): ושאר אמיה די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותיב המו בקריה די שמרון ושאר עבר נהרא (אפרסיה הם הפרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שמרון): ושאר עבר נהרא, ושאר האומות אשר בעבר הנהר, לפי שנהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל, נמצאו אותן האומות שלכד ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העימדים בבבל. (רש"י): והכותיים הללו כותבי האגרת הנקראים עם הארץ (שם ד' ד'), ורבותינו ז"ל קראום הדיוטות, לקחו להם כתב עברי ולשון ארמי כמו שאמר מר זוטרא. והי' הדב' הזה נודע זימי חכמי תלמוד, וכן הוא עד עתה כאשר נזכיר לקמן בעז"ה, והם כתבו את האגרת לשון ארמי, שהוא לשונם, וכתבו ארמי, שהוא כנראה כתב העברי אשר בחרו בו הכותיים. ואחרי שעזרא הסופר, שהביא את דברי האגרת בלשון אשר נכתב בו, (כי עזרא כתב את ספרו כמו שאמרו רז"ל בבב"ב דף ט"ו), מזכיר שהיה כתוב ארמי ובלשון ארמי, משמע שאין זה הכתב אשר בו השתמש הוא בכתבו את ספרו, כי אלו היה הכתב שהוא בעלמו, מה היה לריך להזכיר ולפרש באיזה כתב או לשון נכתבה האגרת? לא היה לו לומר כי אם וזימי ארתחששתא כתב בשלם מתררת טבאל וגו' כזה או כנמא, והיינו יודעים שהיה כעין האגרת שלפנינו בכתבה ובלשונה ממש: ואולם אם היה כתב האגרת משונה מכתב ספר עזרא, יפה הזכיר לנו הכותב, וסודיענו ששם היה הכתב ארמי והלשון ארמי, והוא יכתוב בלשון שהוא בלי שנוי, אבל ישנה הכתב וישתמש בכתב אחר. ומוכת מזה שהכתב שכתב בו עזרא את ספרו, לא היה כתב הכותיים, כי אם אשורית, כמות שהוא צידינו עתה:

והנה עזרא וסיעתו תקנו תרגום של תורה, כמ"ש רז"ל (כדדים ל"ז ע"ב), אמר ר' חננאל אמר רב מ"ד ויקראו בספר תורת אהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמיה ט' ח'). ויקראו בספר תורת אהים זו מקרא, מפורש זו תרגום. ונראה שהיה התרגום לפנייהם על ספר, כי כן משמעות הכתוב, ואחרי שהם כתבו בספר עזרא ודניאל לשון ארמי בכתב אשורית, מסתמא כתבו כמו כן את תרגום התורה בכתב אשורית, לכן אמר מר זוטרא שזימי עזרא חזרה ונתנה תורה לישראל בכתב אשורית ולשון ארמי, הכוונה שזימי ועל ידו נתרגם התורה בלשון ארמי, ונכתב התרגום בכתב אשורית. והנה המלאך

הקדמה

מאשור וכו', עיון בספר עין יעקב (מגילה דף כ"א), וכתוב האריך שם בטעמו
 נגד צעל העקרים, והכריח כדברי הריטב"א הכ"ל, שלא נחלקו רז"ל אלא
 בספרים שהיהוד כותב לו, וזהו שדקדקו לומר נתנה תורה לישראל, דהיינו לכל
 יחיד ויחיד, שלא נתפרסם הכתב האשורי להמון, כי אם צימי עזרא, אבל
 הלכות וספרו של משה אין ספק שהיו כתובים בכתב אשורית :

אבל

צירושלמי דמגילה פרק קמ"א א', אמר ר' לוי מאן דאמר ברען (מכאן
 משמע שרען שם לכתיבה נכריה, כמו לעז למבטח נכרי) נתנה
 תורה, עי"ן מעשה נסים, ומאן דאמר אשורי נתנה תורה סמ"ך מעשה נסים :
 ובאמת אנו רואין שבאותו הכותיים (הצי"אם צעל אמרי ציגה פ' כ"ו), העי"ן
 עגול שלם כנורת הסמ"ך שלנו, ולזה אמר ר' לוי שלדברי האומר ברען שהוא
 כתב עברי נתנה תורה עי"ן שכלחו מעשה נסים היה, ולדברי האומר שאשורי
 נתנה תורה סמ"ך צנס היה : על כל פנים אנו שומעים מודבריו שהיה דעה יחיד
 שגם הלחו היו כתובים בכתב עברי, ולא כדעה הכותב שזכרנו, שלא נחלקו
 רז"ל מעולם בדבר זה, כי אם נחלקו, אבל המוסכם אצלם כדברי רבינו הקדוש
 ורבי שמעון, שהתורה שכתב משה והלכות היו אשורי. * וכן הוכיחו הגאונים
 רב שרירא ורב האי (תשובה ר' משה אלש"קר סימן ע"ד), וזה לשון הרמב"ם
 ז"ל, צפי המשנה במסכ' ידים (פ"ד), הכתב אשר נכתב בו אנהנו הוא כתב
 אשורי, הכתב אשר בו כתב השם יתברך התורה, ונקרא אשורי מלשון גדולה
 והפארת, כמו באשרי כי אשרוני צנות, והוא אמרם אשורי שמואשר בכתבו
 ע"כ, וכן כתב האפו"ר, ור' משה אלש"קר סיים וכתב וז"ל אמנם הכותיים ס"ת
 שלהם וכל ספריהם כתובים באותו כתב עברי, ועוד היום מתעלמים לומר
 שבאותו כתב נתנה תורה, ושיש להם ס"ת בשכס כתוב צימי פנחס בן
 חלעזר וכאלה רבות ע"כ :

וראיתי

למחברים מחכמי מצרים יעידו ויגידו גם הם שעד היום נשאר
 מעט מהכותיים ההם על הר גריזים ובשכס במקומו הסמוכים,
 ויש להם כמו מקדש ומוזבח, ובהניהם זונחים ומקטרים שם, ולומרים שמעולם
 לא עבדו ע"ז, אלא שאדרינום קישר העמיד להם דמות יונה בהר גריזים למען
 הכעיסום : וזה קרוב לב' מאות שנה הביא הכנס אוסער"ום הנוכרי חמשה או
 ששה עקסעמפלחרי מספר תורה שלהם הכתוב בכתב עברי ולה"ק. והאדון
 דעסאנזי שלוח מלך צרפת בחצר החוגר קנה צעיר דמשק בשנת 1616
 למספרם ס"ת כתוב בכתב ההוא מהודר מאוד, וביאור לפאריז, ונדפס
 בשנת 1632 בתוך (הפאליגלאטטי) והוא תנ"ך עם כמה תרגומים בלשונות
 אחרים : והחכמים אשר באנגלטי ר"ח הגיחו את המכתב ההוא מתוך כ"י של
 אוסערום הנזכרים, וחזרו והדפיסו אותו בפאליג"לאטטי שלהם. ואחרי
 העיון והדקדוק בספרים ההם כ"י הוכיחו המחברים בראיות חזקה ונוגח' שהוא
 הועתק מכתב שבידינו אל כתב העברי. לפי שמנאו כמה חלופים ושנויים מספר
 התורה שבידינו, ואחרי הבחינה מנאו שרוב השנויים נולדו מחלוק אותיות
 הדומות במכתב, כגון ה"א והח"י"ת, הרי"ש והדל"ת, הצי"ת והכ"ף ודומיהם :
 ואחרי שנראה בחוש שבכתיבה העברי' שלהם אין האותיות הן דומות כלל,
 ולא יתכן להמיר אותם, על כרחך לומר שהסופר הראשון שלהם היה לפניו
 ספר

הקדמה

ספר תורה כתוב אשורית, שבו האותיות הן דומות במכתב, והוא טעם והחליפם: עוד מלאו בו תוספת דברים שאינם אלא כדמות פירוש, והכניסום בתוך המקרא, וגם שבו וכתבו הר גרזים תחת הר עיבל (דברים כ"ד), לטובת עמך, ושאר חלופים ושנויים שבאו במקרא שלהם רובם טעיות הסופ', בדון או בשגגה, ועל כל פנים שקר נחלום אבותיהם אם אמרו להם שהוא כתוב מימי פנחס בן אלעזר, כמ"ש ר' משה אלש"קר בשם, עוד הביאו משם תרגום שלהם הכתוב בכתב עברי, כמ"ש רז"ל והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי, וגם הוא נדפס בפאליגאלאטטי הנזכרים:

והנה הרמב"ן ז"ל בסוף פירושו על התורה כתב וז"ל ברכני השם עד דה וזאתי לעכו ומזאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף מפותח פתוחי חותם מלכו האחד כעין מקל שקד ומלכו השני כעין גלוחית, ובשני הצדדים סביב כתב מפותח באר היטב והראו הכתב לכותיים וקראוהו מיד, כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שנזכר במס' סנהדרין וקראו מלך הא' שקל השקלים ומלך השני ירושלם הקדושה וכו'. וכ"כ הרמב"ם ז"ל בתשובה שהאג"ר וספרי חול וכל מה שחוקקין על המטבעות ושקלי הקדש הכל בכתב עברי, כי אסור לכתוב בכתב אשורי שבו נתנו תורה באמת אלא כתבי הקדש בלבד, ומעולם לא זזו ישראל להיות נשמרים מזה:

ונדרבר על תקון המכתב, שהוא ההפסקות והנקודות והטעמים, הספר שכתב משה ע"ה לישראל לא היו בו לא נקודות ולא טעמים, ובעלי חכמה הקבלה יאמרו שלא היו בו ההפסקות שבין מקרא למקרא ולא בין תיבה לתיבה, כי כן כתב הרמב"ן ז"ל בתחלת פירושו על התורה וז"ל ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה כענין הזה שזכרנו היתה, שהיתה הכתיבה רגופה בלי הפסק תיבת, והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות, ותקרא על דרך קריאתינו כענין התורה והמנוח, ונתנה למשה רבינו על דרך חלוק קריאת המנוח, ונמסר לו ע"פ קריאתה בשמות עכ"ל: ואתה ידעת שאי אפשר בשום פנים לשקן את דברי התורה והמנוח לתלמיד, ולבוננו עד שיעמוד על פשוטיהם והנגלה מהם, אף כי על רמזים וסודות שבהם, זולת חלופי ההצרות והקולות המצויים בציוני המרחקים והנקודות והטעמים, ואם כן אין ספק שהודיע משה רע"ה את חלוק הקולות הללו ומסרם על פה ליהושע וממנו השתלשלה הקבלה בידוע, וכן כתב הכוזרי (מאמר ג' סימן ל') ספר תורה שכתב משה לישראל אין ספק שהיה ספר פשוט מאין נקוד וטעמים, כאשר אנתנו רואים ספר תורה היום וכו'. ובסימן ל"א אמר החבר, מכלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמץ והשצר והשצ"ה. והטעמים בלב הכהנים מפני זרכם לעבודה ולהורות את בני ישראל, ובלב המלכים מפני שגלגטו והיתה עמו וקראו כל ימי חייו, ובלב השופטים מפני זרכם אליהם בדינים, ובלב הסנהדרין מפני זרכם אליהם במה שכתוב ושמתם ועשיהם כי היא חכמתם וזכותם, ובלב החסידים כדי לקבל שכר, ובלב אנשי החקף להחגדר בהם, ושמו שבע המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום בקבלה משה עכ"ל. ונתעוררו המחברים האחרונים לדעת מתי הושמו הציונים הללו שבידנו היום אל חלופי ההצרות ההם, וגי' חדש?

בטעמו
ל אלא
ינו לכל
אבל
(מכאן)
נתנה
סיס:
העיי'
שהוא
אשורי
ויחיד
חלקו
קדוש
זוכים
זכ"ס
כתב
דולה
כתבו
ס"ת
לומר
בן
ארו
יס,
ולס
מען
האו
דון
I
פס
ות
של
זרי
זוא
פר
ות
:
יו

הקדמה

האריכו בזה המדקדק הגדול ר' אליה בחור בספרו מסורת המסורה הקדמה
ג', ובעל אמרי בינה פרק כ"ט, והרופא מהור"ר אנשיל ווירמש בספרו סייג
לתורה, יאמרו קלתם שגם סימני הכתיבה ההן מסיני נמסרו ויביאו ראיות על
זה, ואולם לא יבחנו דבריהם, אם כוונתם שנמסרו הסימנים ההם בעל פה,
או שבאו מאז בספרי היחידים ומשם נעחקו אלינו. וקלתם יאמרו שנתחדשו
זימני אנשי כה"ג, וראייתם מהא דאמרינון במגילה (דף ג' ע"א), ובגדרים
(ל"ז ע"א) מאי דכתיב ויקראו בספר בתורת אלהים מפורש ושם שכל ויבינו
במקרא (נחמיה ט' ט')? ויקראו בספר בתורת אלהים זה מקרא, מפורש זה
תרגום, ושם שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא זה פסוק הטעמים, ואמרי
לה אלו המסורת. ומשמע מדבריהם אלו שכל זה היה כחוב לפניהם בספר
ומסומן בסימנים ורשמים, על ידי עזרא וסיעתו, שהם אנשי כה"ג. ור"ח"ב
רצה לדחות ראיה זאת באמרו שהמובן מן הדברים הנזכרים אינו לא שעזרא
והבירוי כאשר קראו את התורה לישראל תרגמיה להם על פה בלשון ארמי,
שהיה אז לשונם, וסיו מפסיקין בקריאתן בין פסוק לפסוק ותיבה לתיבה
כפי המקובל אללם ממש, לא שהיה להם הטעמים אשר בדינו. ואולם דבריו
לא יתבנו, שהרי על התרגום אמרו רז"ל שנתן להם לישראל ע"י עזרא בכתב
אשורי, הרי שהיה התרגום אז לפנייהם בכתב, לא בעל פה לבד, כאשר
יחשוב ר"ח"ב, ונראה שהוא סדן לנקודות ופסקי הטעמים, שכלם היו
מלווינים ונרשמים לפנייהם בכתב:

ודעת

הר"ח"ב שלא היו הסימנים הללו ידועים ברשומם ושמותם זימני חכמי
התלמוד, כי אם נתחדשו אחרי חתימתו זימני בעלי המסור', והם
אנשי טבריה לדעתו, הבקיהים מאוד במקרא ונתי לשון מכל שאר היהודים
אשר היו בדורות ההם, ואחריהם לא קם כמוהם, הם תקנו את כל הנקוד
והטעמים על סדר. ואולם שמות הנקודות והטעמים, נשתנו אח"כ בכל דור
ודור, ברטון המדקדקים חכמי הדורות:

ואולם

בעל אמרי בינה ביטל את סדרתו זאת מספרי המקובלים הראשונים,
והם ספר הכהיר והזוהר והתקונין והאדרה, שקדמו לא לבד
לחתימת הגמרא לא אף לחבור המשנה, ובזכרים שם שמות הנקודות והטעמים
כדורתן אשר חללו. ואמר כמתנלל בעד החבור שזימיו לא נרפסו ולא נתפרסמו
הספרים ההן. והוא ענמו אם עמנו עומד היום, יודה ויאמר נענית: והנה
אף שאין הדיחה מן הספרים ההם מוכחת כל כך, אחרי שלא באה עליהם
החתימה מכל הגולה, כאשר באה על המשנה והגמרא, ויתכן שברבות הימים
ואורך הגלות והטלטול באו בתוכם דברים אשר לא מן המחברים הראשונים
המה, ונקראים על שםם, כאשר העיר על זה הגאון מהר"ר יעב"ץ בספר
מטפת ספרים, והביא ראיות רבות ברורות שאין להשיב עליהם: וגם נדון
דין איך נביא ראיה מוכרונ התנועות והטעמים בספר הזוהר, והלא נזכרו
שם גם מרי דקרוק, והם אין ספק שלא קמו אלא אחרי הגאונים, והראשון
מהם היה ר' יהודה חיג כידוע? ואולם אחרי שאין הכרע כלל לדעת הר"ח"ב
מדברי רז"ל בעלי התלמוד, כי קמו עליו המחברים האחרונים שזכרנו, ובטלו
ורחו את כל ראיותיו, ורצנו את כל משעותיו, אשר הוא נשען עליהם,

בטענות

בטענות נכוחות, כדאי הם המאמרים שהביא בעל אמרי צינה מספרי הקבלה
לדחות מפניהם סגרת הרא"ב * ועל פיהם ישרו בעיני דברי החכם ר' עזריה
בפרק נ"ט מספרו היודע פשר דבר * ואגיד לך את דעתו בזה בשני לשון ותוס'
קצת * מרע"ה כתב את התורה הקדושה בלי גקוד וטעמים כלל, והודיע את
אופני הקריאה וחלוק ההצרות והקולות וההפסקות באר היטב, אבל לא כתב
סימניהם בתורתו, אף שיחכן לנפול בקצת הדברים ספק זולתם * וטעם גדול
היה לו בזה, כי רצה שלא יתבונן אדם במלותיה זולת המסורה על פה, כמ"ש
החכם בזרי מאמ' ב', ובכן הואיל משה גם בקריאה הפשוטות שנתחיל ממונו,
ואולם נכתבו גם מהעת ההיא הנקודות למיניהם בקצת הספרי, ובפרט על
האזנים כדברי בעל הסמדר, שנאמ' וכתבת וגו' באר היטב, אשר בלתי
הנקוד לא היה הקורא מבינם, ומי יבארם לו שם על שפת הנחל? וכל עוד
שהתמיד ישראל להשתמש גם בין ההמון ובעיני חול שלהם בלשון הנח העברי,
היה כל אחד מהם יודע ומבין בנקודות וטעמי התורה, ומשיג בלי עמל את
הנרצה בהם ע"פ פשוטו, כי הורגלו על העינים הללו יום יום, ומי שמע
פעם אחת או שתי קריאת התורה מאזיו או מרבו, היה שומר את ענין
ההפסקות, ותנוגי הקולות, מבלי לנחש לעיין ולדקדק בכתיבתן בהשגחה
עיונית ודקדוק ועורה רב, כאש' יטרך האדם שלא נסה ולא הורגל על
העינים הללו משדי אמו וחדר הורתו, ואפש' שצעת ההיא לא היו היחידים
כותבים בספרים שכתבו לעצמן את הנקודות והטעמים כלם, על כל תיבה
זתיבה, כאש' לנו עושים היום, כי חס במקום הנורך לבד, ולפעמים
השמיטום, כי מנד ההרגל היה נקל עליהם לקרוא ולהבין בלי הסימנים
ההם: וכאש' גלו לבבל ושכחו את לשונם ועזבו את התורה וקריאתה, יתכן
שנשתכחו גם הנקודות עד שגא עזרא ונחן על ידו תרגום התורה בלשון
שהשתמשו בו אז, שהוא לשון ארמי, ובכתב אשורית, והוא השיב גם את
הנקודות ויסדם על מכונם: והנה היתה כוונת השלם שהוא שעל ידי תרגום
התורה בלשון הנהוג ציניהם, יבינו ענין המקרא גם בלש"ק, ושום שכל
ועיון ודקדוק בפסקי הטעמים, ומתוך שיקראו את תרגום התורה בכתב
אשורית, יורגלו על הכתיבה הזאת המאושרת, אשר נשתכחה מהם עד ימיו,
וידעו לקרותה גם בלשון העברי * ואולם מי יפח רוח חיים בלשון המת ונשכח
מן הלל? כבר היו נריכין לעיון דק, ושקידה יתירה והתבוננות רב, לדעת
את דרכי הלשון ועניניו, וזה לא יתכן כ"א ביחידים שומרי התורה ושוקדים
על דלתיה יום יום: ורוב האומה התמידו כל ימי בית שני להשתמש בלשון
ארמי או יוני גם בדברי התורה, כאש' נזכו עוד להלן * והיו הנקודות הלך
וחסו' ובלתי נודעים כי חס מעטים, והם בני עליה, חכמי האמת, באופן
שאין להתפלא אם על קצת מלות נפל ספק לקצתם, כמו שזכרו רז"ל, עד
כי אחרי חתימת הגמרא (כמ"ש הנחור) חכמי טבריא או זולתם אשר ידעום,
ראו כי טוב לעשות לאופני הקריאה הנכונה כעין סיוג וגדר, בהליב ליונים
וסימנים למספ' האותיות והתיבות והפסקים והסדרים, וחכרון לכל השנויים
והזרו' אשר יפלו בנקודו' וטעמים, וע"י זה העמידו התורה והמקרא על עמדם:
ומאת ה' היתה נסבה טובה בחמלתו על שאריתנו לתת לנו בתורתו משען

ומשענת

קדמה
ו סייג
ות על
פה,
וחדשו
דריס
ויצינו
יש זה
אמרי
ספר
ד"ח
נחרא
מי
צינה
בריו
כתב
אשר
היו
כמי
הם
דיס
קוד
זור
ס,
בד
יס
מו
נה
ס
יס
ס
פר
ין
ין
ין
ין
לו
,

מענין התרגומים

מעתיק המאמר מלשון עם זה אל לשון עם אחר נקרא **מחרגם**, (פרדאלמעטער), ושם הקבין ממנו. מהורגמו, כי המלך בינותם (בראשית מ"ב כ"ג), ארז שתורגמן ביניהם: הוא יהיה לך לפה (שמות ד' ט"ז), יהי לך לתורגמן. ויפול לפעמים גם על הל' הראשון אשר בו הדברי' כאמרו, ויחורגם ארמיית (עזרא ד') (בל"א פארגעראגן): והנה המתרגם מודיע את כונת המאמר בלשון עם אחר, והמפרש או המבאר גם הוא מודיע את כונת המאמר, אלא שהמבאר משתמש במליצות ברדפות בלשון ההוא בעצמו אשר בו השתמש האומר הראשון, וזה שאין כן במתרגם: ד"מ בראשית ברא אלהים: המפרש או המבאר יאמר, פי' בתחלה הוכיח בעל הכתוב כלם וכן האפס אל היש, ודעתו לברר את כונת המאמר בתיבות מתחלפות ברדפות ויותר מובנות לשומע או לקורא: והמתרגם יאמר בלשון עם אחר (א"ס אכפאכני שוף גאטט):

המתרגם היותר שלם במלאכתו אי אפשר לו להודיע את כונת האומר במנוס ודקדוק, בלי יתר וברעון וחלוק כלל: והדבר ידוע לכל משכיל מנין דרכי הלשונות, והחלוק הענוס שבניהם: אין הוראות התיבות היותר מקבילות בשני לשונות שונות מכל וכל: ועל הרוב לא יתדמו כי אם בהוראתם הראשית והעצמית, ויתחלפו בהוראתן מפליות ומקרויות עד למרבה: דרך משל תיבת אנוש, (בל"א מענש), התיבת הבלל יתדמו בהוראת עכמית, שהן מורות על ענש חי מדבר: ואולם בל"א למיבה היא הוראה טפלות, שענינה מלשון עקוב הלב מכל אנוש הוא (ירמיה י"ז ט'), מה שאין כן לתיבת (מענש) ענין לא גמר אומר את כונת התיבה, ופעמים שיכוון האומר גם אל ההוראה היא הטפלות, וינטק אותה אל ענין המליצה אשר רצה בה: ואם יוסיף המתרגם לומר בל"א (גפלאגטר מענש), גם בזה יח' מכות האומר הראשון: כי לפעמים יצא זה הכורך שלא לפרש ההוראה הכי הטפלות, כי אם לכוון עליה: ואם תדקק תמצא בכל תיבה ותיבה בלשון אחד ענין שבו תתחלף ותתיד, לא לבד מכל התיבות אשר בלשון ההוא, כי אם גם עין התיבות אשר על ידן תחשוב להעתיקן ללשון אחר, אף אם בהקפדה ראשונה בראש שהיא מתדמה אליהן בענין דמיון שלם: גם יש לתיבות המאמר סדר מיוחד בכל לשון ולשון, האתרגם כאש' ינטק לשונות את סדר התיבות זו אחר זו, כפי טבע הלשון אשר אליו יתרגם, אי אפשר לו מבלתי לשנות קצת גם את הוראתם ופעולתם בנפש השומע: בידוע לכל משכיל במדות הנפש, שיש לכל סדר וסדר פעולה מיוחדת מה שאין כן לזולתה: ד"מ כתיב ויאמר אם לשלום יבאו תפאוס חיים, ואם למלחמה יבאו חיים תפאוס (מלכים א' פ"א), הנה תובת תפאוס פעל (ווערצוס), ותיבת חיים תואר הפועל (אדווערביום), ובל"א ק פעמים שיקדם הפעל לתארו, ופעמים שיקדם התואר אל הפעל, כפי אשר יהיה עקר כונת האומר: מעתה כח המאמר הזה ועקר כונת האומר נודע ע"י סדר התיבות, פעם יאמר תפאוס חיים, ופעם יאמר חיים תפאוס: כי אם לשלום יבאו, אין בזה חדוש שלא ימיתוס, ואולם אש' פ' כן טוב לתפאוס: לכך אמר תפאוס בראשונה, שהוא עקר הכונה, ואולם אם למלחמה יבאו, אין ספק שיתפאוס, אלא אף על פי כן בזה להניחם בחיים, לכך אמר חיים תפאוס: ומה יעשה המתרגם, אם דרכי הלשון אשר אליה הוא מתרגם מתנגדות אל הפך הסדר הזה, ומכרזות להקדים את תואר הפעל לפעל, או בהפך? אם יתרגם את המאמר מלה במלה, לא יביט השומע כלל וכלל, ומה הנדל בל"א בין (ערגרייפט זיא לעבענדיג), עם (לעבענדיג ערגרייפט זיא)? מלבד שהוא נגד דרכי בל"א לומר כן: ואם ירצה בדברים ויוסיף על דברי האומר הראשון, כדי לברר את כונתו, השקית את נועם המאמר ופעולתו בנפש:

ובן יתחלפו הלשונות כלם זו מזו בדרכי המליצה, ויש לכל אחת מהן סגולות מיוחדות מה שאין לזולתה, ולכן אם תעתיק את המאמר מלה במלה ותיבה בתיבה ל לשון אחר, פעמים שלא יבינהו בעל הלשון ההוא כלל וכלל, ואף אם אולי ישג את עקר הכונה, לא ירגיש בה את כועם המליצה ואין ערכה כמות שהיא בלשון הראשון אשר ממנה נשתקה: דאש' שהמתרגם היותר מאונס לח"ל הוא אונקלוס הגר, גם הוא הצטרך פעמים

לבת זיון
השחיות
ל"ה לא
הקורא
לחיים
יין ולא
אם מפי
א כתבין
הקרי
חבין:
ה קרי
הרה
בימים
הללו
זידעו'
(עיין
וי
הקרי
בד
אחרי
רבה
סירו
נקים
מס'
זרה
תופ
את
יימו
אחר
יתר
א
גית
א
מי

הקדמה

רבות לשנות. להוסיף ולגרוע ולהחליף את סדר התיבות, כפי דרכי הלשון אשר בו השתמש. זה לשון רא"ב בהקדמתו לספר מחורגמן, והנה המתרגמים לא שמרו לפעמים דרך הדקדוק ותרגמו לשון עבר בלשון עתיד, והעתיד בלשון עבר, וכן הניכוני לפעמים בלשון עבר או עתיד. וכן המקור עם ב"ת או כ"ף של בכל"ס תרגמו על הרוב בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד. ולפעמים תרגמו הפסוק כפי הנאות בלשון תרגום, ולא אחר לשון המקרא. וכן כתב רש"י הרבה פעמים ח"ל, ואנקלוס ישב הדבר על אופנו, ולא דקדק אחר לשון המקרא. ויש מלות שלא תרגמו כלל רק הכוונה לבד, כמו כי במקלי (בראשית ל"ב י"ח) ארי יחיד. וכן תולעתם לא תמות (ישעיה ס"ו כ"ד) נשמתהו לא ימותו: ויש מלות שתרגמו הפך הכוונה, כמו לא אעלה בקרבך, וכן לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (במדבר כ"ד א') עיין ע"ס: ולפעמים תרגמו לפי הנאות בלשון ארמי, לא אחר ל' המקרא, ואין ביניהם הפרש בכונה, כמו ובני ישראל יוצאים ביד רמה (שמות י"ד ח') בריש גלי, כי כן נוהגים לומר על דבר שיעשה אדם לעין כל בלי פחד, בלשון ארמי. וכן לפי חרב התרגום לפתגם חרבא, כי כן נוהגים בלשון ארמי, אלה הם קנות דרכי המתרגמים. עכ"ל: ובאמת הרובה להוסיף משלים ורלויות על זה מתרגום אנקלוס הגר, יקרא פרשה אסת מפרשות התורה, איזה שירצה, ויעיין בתרגום, וימצא שהדברים האלה כנים וככוחים: כמה מן התיבות הנערך השלם הזה לשנות כדי להרחיק את ההגשמי כאשר זכר הרב המורה בספרו, ושנחו על זה כראוי לו? ולפעמים התיבות שאין בהם שום נדנד הגשמה בלשון הקודש, כפי יסוד הלשון הוא המאמר, אלו תעתיקם תיבה בתיבה בלשון אחר, תהיה בוטה אל הגשמה ח"ו, ולכך הוסיף או שנה כפעם בפעם, כדי להשמר מכל מוקש, כידוע למעיין בו: הנך רואה שהמתרגם הנאמן בריך שיטנה לפעמים, להוסיף או לגרוע או להחליף את סדר המאמר, כדי להודיע את כוונת האומר, ואין לך משמית הכונה ומפסידה יותר משומר המלות, המתרגם מלה במלה, ותיבה בתיבה, אף שכפי הנראה בהשקפה הראשונה הוא היותר נאמן וריו במלאכתו: ולזה גבו ח"ל בכמה מקומות את המפרש הכתוב בכורתו, והכוונה על שומר המלות, ומתרגם או מבאר תיבה בתיבה מבלי שנוי וחלוק כלל וכלל, אף במקום שיכריחו דרכי הלשון לשומר הטעמים ולעצות המלות: ומתרגם כזה בקרא בדאי, כי הוא נראה מתרגם נאמן, אחרי שלא השיט תיבה שלא תרגמה, והוא כתב, כי ע"י זה אבד הענין, וכתבבלבלה הכונה: וכן אמרו ח"ל פרק האיש מקדש וסוף תוספתא דמגילה, כל המתרגם פסוק כגורתו הרי זה בדאי:

והנה

כל עוד שלא שנו בני ישראל את לשונם, והיתה שפת ארץ בני למודה ושגורה בפי ההמון מקטן ועד גדול, לא הוצרכו לתרגום התורה, וכל השומע מפי הקורא המדקדק בתכונות ונגון ועמים כראוי, היה מביין מדעתו את כונת המאמר על פי פשוטו, כי במליכות וקולות ועמים דומים לאלו הורגלו להשתמש בכל עסקיהם וברכיהם: ובמקום שלא השיג את כונת הכתוב, היה צריך לבאור, שהוא פשר הדבר ע"י מליכות שונות בלה"ק בעצמו, לא לתרגום בלשון ע"ס לעו: ואם יכול איש לדלות מבאר מים חיים, מדוע יכתוב לו צורות נשברים?

אמנם

כאשר גלו לבבל נתערבו בין הגוים לקחת כהנים נכריות ושכחו את לשונם, בעדות הכתוב, גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות שמוכיות מואביות, ובניהם חני מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון ע"ס ועם (נחמיה י"ג כ"ד), ועם כי ימי גלות בבל שנות מספר היו, ולא הגיעו לימי שעבוד מצרים, אשר בו שמרו ישראל את לשונם (כי לא היו בבבל כי אם שבעים שנה), עכ"ל שכתו את לשון אבותיהם בגלות ההוא, בסנת הנשים הנכריות אשר לקחו, כי הן הכה למדו את לשונותן לבניהן אשר ילדו. גם היה לשון האומה המושלת עליהם בבבל קרוב יותר ללשון הקודש מלשון מצרים, ויותר ראוי אל הבבלות ותערובת המליכות, (כאשר אנו רואים בכל יום ויום, אנשי איטליא הדרים בצרפת שוכחים את לשונם בזמן קצר, וכן בני אשכנז כאשר יגלו להולאנד או לאוודין: מה שאינו כן בלשונות הרחוקות זו מזו) ואחיבו בני ישראל, אשר הגלו מאשכנז לפולין, עדיין לא שכחו את לשון אשכנז מכל וכל, אף אם נשחת המבטח באורך הימים): עד שהורגלו לדבר בלשון שוניהם, ולא נשארה סגולת לשון הקודש רק אצל השרפים חכמי הדור ההוגים בתורת ה' תמיד: וגם אחרי

הקדמה

ט

אחרי כן כאשר עלו לירושלים, לא עלו רק מעט מהם, כל הקהל כאחד ארבע רבוא אפים שלש מאות שנים (עורא ב' ס"ד), מלבד עבדיהם ואימהותיהם: אכן החרש והמסגר ורוב החכמים בראותם כי לא זאת המנוחה והגאולה האמתית היעודה לנו מפי כל בניאי ה', נשארו בבבל:

וכאשר

ראו עזרא וסיעתו כי נשכח לשון הקודש מהמון ישראל, עמדו ותרגמו להם התורה בלשון ארמית, אשר עליה הורגלו ובה השתמשו בכל עסקיהם, כמו שארז"ל חזרה וכתבה תורה לישראל בימי עזרא בלשון ארמית, וכן אמרו מפורש זה תרגום: והיתה כוונתו שע"י התרגום יביטו במקרא, וישיבולו בדרכי הלשון השכוח אלגם, ויחזרו ללמדו. כי על הדרך הזה ילמוד האדם להבין עפה אחרת, אשר לא הורגל עליה. ותקנו להם תפלת ז"ח ברכות בלשון הקודש, כדי שיהיו סדורות וערוכות בפי הכל: כי מימות משה רע"ה עד עזרא היה כל אחד מתפלל ומרבה בתחנה ובקשה כפי יכולתו: יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפלל פעמים הרבה, כפי אשר יעורנו לבו לשפך שיחו, אם בהודות והלל לה' כי טוב גמלו, אם בהגיד לפניו נגעו ומכאובו וצרתו, ולא היה נריכים לנוסח בלב: כי אין מלך כלב מתעורר מאליו, ודרכי הלשון היו ידועות לכל: ואולם עתה הצטרכו לנוסח קבוע ומתוקן, כמ"ש הרמב"ם ז"ל (הלכות תפלה פ"א הלכה ד'), כיון שגלו בימי נבוכדנצר הרשע כתעורבו בפרס ויון ואשר האומות ונולדו להם בניס בארצות ההם, ואותן הבנים נתבלבלה שפתם, והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלאכות הרבה, וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל נדבכו בלשון אחת אלא בשבט, שנאמר ונביהם חגי מדבר אשדודית וגו' (נחמיה י"ג כ"ד), ואינם מכירים לדבר יהודית ובלשון עם ועם, ומפני זה כשהיה אחד מהם מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבת הקב"ה בלשון הקודש עד שיערבו עמה לשונות אחרות: וכיון שראה עזרא וביט ד"ו כך, עמדו ותקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר שלש ראשונות שבת לה', ושלש אחרונות יהודית, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפציו איש ואיש, ולדרכי הצבור כלן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל, וילמדו אותן, ותהיה תפלת העלגים תפלה שלימה. כתפלת בעל הלשון הנחה, עכ"ל:

ואולם

כאשר גברה עליהם יד היוונים סרו מיהר ועזבו גם את לשון הארמית, כי למדו תמיד את לשון האומה הגוברת ומושלט עליהם, וקנתם ערבו ובלבלו את הלשונות זו בזו, ולא נסו בדרכי שום אחת מהן כראוי, וע"י זה שכחו גם את התרגום שתקן להם עזרא וסיעתו, או נתבלבל ונסתבך בעירוב הלשונות וע"י כך נשתבש בידם, עד שקם אנקלוס גר ב"ק, בימי ר' אליעזר ור' יהושע תלמידי ר' יוחנן בן זכאי, אחר חרבן הבית, וחזר ליסד לישראל את התרגום השכוח אלגם, וכן אמרו רז"ל (מגילה דף ג' ע"א), אמר ר' ירמיה ואיתניחא ר"ס בר אבא תרגום התורה אנקלוס הגר אמרו מפי רבי אלעזר ורבי יהושע. והקשו ותרגום התורה אנקלוס הגר אמרו, והאמר ר' איקא בר אבין אמר רבי חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ואם שכל ויביטו במקרא? ויקראו בספר תורת אלהים, זו מקרא, מפורש זו תרגום, ואם שכל אלו הפסוקים, ויביטו במקרא אלו פסקי טעמים, ואמרו לה אלו המסורת: ותי' שכחום וזכרו ויסקדום:

ואחרי

קם גר אחר יוני, נקרא עקילס, או אקווילה, מאי פונטום אשר בים האמנעי, ותרגום את התורה גם הוא לפני ר' אלעזר ור' יהושע בלשון יוני: וכן איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה, גבי ההיא דרבי רבן שמעון בן גמליאל אמר אף בספרים לא התיירו שיכתבו אלא יונית, אמר ר' חייא עקילס הגר תרגם את התורה לפני ר' אלעזר רב"ל קלסו אותי ואמרו יפית מנבי אדם: וכתב בעל אמרי בינה (פרק מ"ה), אזה היה שבת ראוי לו, באשר תאר היופי הוא מיוחס מהם ז"ל ללשון יוני, שקראוהו בפרק א' דמגילה יפיתו של יפת: ועוד האריך שם בראיות נכונות ונוכחות, מדברי רבותינו ז"ל בכמה מקומות, שעקילס אינו אנקלוס, ואתרגום עקילס היה בלשון יוני, שהוא לשון עמו: ולא כמו שחשבו קצת המחברים ששני השמות הללו אנקלוס ועקילס נרדפים באדם אחד, ע"ש כל הפרק ההוא: וכן נמצא עוד בימינו תרגום יוני מכל התורה והוא מיוחס לאקווילה מאי פונטום, ורז"ל הזכירו שעקילס היה מאי פונטום, והוא בת"כ פרשת בהר סיני וז"ל אשר בארץ יון שבתך אוכלין, לא מה שהוסיף עקילס לעבדיו לאפונטום, וזכרו שם

השתמש
מים דק
יום בלשון
ולפעמים
המקרא
חר לשון
ל"ב י"ח
ש מלות
ת כחשים
המקרא
יש גלי
לפי חר
דגמים
א פרשה
וכוחים:
המורה
הבלשון
תהיה
כידוע
רוב או
ופסידה
השקפה
הכתוב
וף כלל
ס כזה
והוא
ס וסוף
ושגורה
ע מפי
זמר על
סקיהם
הדבר
לדלות
ונס
דודיות
עם
עבוד
עכ"ז
הנה
קרוב
ור אנו
וכן
וזו
וכל
ארה
ונס

הקדמה

אחר שהתירוהו על זה, כמעט ממנו ולא הוציא עוד התבואה האסורה חוץ לחץ, כי
היה שומע לדברי חז"ל: ויתכן שהיתה כוונת ר' אלעזר ור' יהושע ז"ל להועיל גם לאכסוס
מהמון ישראל אשר לא ידעו ארמית, והיו משתמשים בלשון יוני, לכך נזהר לחכם ההוא
שהשכיל בלה"ק ודובר כחות בלשון יוני, לתרגם את התורה לפניהם בלשון עמו, כמו
שעשה אנקלוס הגר לפניו, בלשון ארמי:

יונתן

בן עזיאל היה מתלמידי הלל הזקן במאה השמינית לאלף הרביעי, נכמו מאה
שנה קודם חורבן בית שני, ואמרו עליו רז"ל שהוא תרגם את הכנאים מפי שני
זכרי' ומלאכי. והשעור כמ"ש מהרש"א בח"א שהיה התרגום אלכו מפי הכנאים הללו ע"י
דבותיו, כי בודאי לא ראה את הכנאים שהיו בתחלת בית שני: ולא זכרו רז"ל דבר
מתרגמו על התורה, ומשמע שלא תרגם את התורה כלל, אף שהיו קודם אנקלוס זמן
ארוך, וכ"כ המהרש"א בח"א שלא היה יונתן עש לפי התורה ע"ש הטעם: וא"כ התרגו'
שבידיו המיוחס ליב"ע אינו מהקדמון ההוא, ויתכן שאדם אחר שמו כך חזרו: והיה זמן
רב אחר חורבן הבית: וכן נראה מכמה ראיות שהמתרגם ההוא מזכיר כמה דברים
שלא היו ולא נולדו עדין בימיס ההם. כגון הגירמני"א ותרקי, שהם (דייטשלאנד
אוכד טירקייא) (בראשית י"ב), שית סדרי מתניתא (שמות - כ"ו ט'), קונסטנטי
(במדבר כ"ד י"ט), והדבר ידוע שקיסר קונסטנטיין לא קרא את שמו על העיר הזאת,
כי אם שלש מאות שנה אחר חורבן הבית, ושמה בתחלה ביצאנ"ק. וזכר לומבר"דיו
שם כ"ד, והלאנגל"ב רדן לא נלחמו עם יושבי איטליא, כי אם כשש מאות שנה אחר
החורבן והוא כמה דורות אחרי הלל הזקן: לולי תרגומו לא היה שם כל זה מפי שני
זכריה ומלאכי, כמו שזכרו חז"ל מתרגומו על הכנאים: וכך מי שיש לו חיד לעשות
ירגיש ההבדל הגדול שבין הלשון היוך אשר בתרגום הכנאים, והלשון המשורב מכמה
תיבות לועזות, אשר בתרגום התורה המיוחס ליב"ע: וגם לא הלך בדרך המתרגמים
הראשונים לתרגם כונת המקרא הראשונה על פי פשוטה, כי אם הוסיף על דברי
המקרא והרטיבו בפירושים ודרשות רמזים, עד שילאה הקורא לדעת למנא, מה אמר משה,
ומה הוסיף עליו יונתן? לא כן עשה אנקלוס הגר, ויב"ע עבמו בתרגומו על הכנאים,
ותה המתרגמים שנאשרו לנו מן הימים ההם: אנקלוס צפרט לא נטה מדרך הסופה
הראשונה הפשוטה, כי אם במקום ההכרח הגדול, לצורך המובן האמיתי, ולהרים
כל מכשול, במקום שאפשר לעשות: ואף שזי"ע בתרגומו על הכנאים הרחיב מעט
והוסיף על דברי הכתוב, לפעמים לתוס' צאור, מ"מ אין לדמותו עם תיב"ע על התורה,
שלא הלך אחר פשוטו של מקרא כי אם מקומות מספר, והרבה על הרוב בדרשות
וספורים עד מאוד, שאף אם הן אמיתיים, מ"מ אין למתרגם לקבנם עם דברי התורה
הקדושה: צפרט אם לא היה בימיו שום תרגום התורה ע"פ פשוטה, כי תרגו' עזרא
ואנשי כה"ג היה שכות באחרית הימים האלו, כמו שזכרנו: ומכל זה נראה שאין
התרגום הנמנא בספרים הכתובים, מיונתן בן עזיאל תלמידו של הלל, כי אם מתחם
אחד אחרון שמו כך: ויותר נראה שהוא התרגום ירושלמי שנדפס עמו, שאם שניאו
שני ספרים מהתרגום ההוא, ומקום שהסכימו שניהם, השמיטו המדפיסים מתרגום
הירושלמי, ולא הניחו כי אם במקום שהיו הכוססאות שונות: ולכך תמנא בתרגום
ירושלמי שלא יתרגום לפעמים בכל הפרשה, כי אם פסוק אחד או שנים, ולפעמים
חצי הפסוק או תיבה אחת וממנו, ותראה שהוא מסכים תמיד עם תרגום יב"ע בטעם,
ובבדל ממנו בכוסס הלשון, אין זה כי אם כמו שזכרתי, שהן כוססאות שונות מספר אחד:
ועוד כדמות ראיה על זה, שכל המתרגמים הראשונים, בעל הערוך והר"ף והרמב"ן,
הזכירו את התרגום ההוא בשם תרגום ירושלמי, או תרגום ארץ ישראל, לבד החכם
ריקאכטי זכר את יב"ע על כמה פסוקי התורה, ועל מקצת פסוקים זכר תרגום
ירושלמי, כמו שביא בעל אמרי בינה בשמו (פרק ט'), וכן ראה המחבר ההוא ר'
עזריה בכתיבת יד שני תרגומים על התורה כלה דומים מלה במלה, ועל האחד כתוב
שהוא תרגום יונתן בן עזיאל. ועל השני כתוב תרגום ירושלמי: וכראה שהסופרים
המעתיקים מנאו ראשי תיבות ח"י, וקנתם כטובו תרגום יונתן, וקנתם תרגו' ירושלמי,
וגייהם אחד, חזרו חכם מקמיו ישראל על המעט נכמו שש מאות שנה אחר החורבן

הקדמה

(כי אז נודעו ונתפרסמו הלאנגלברדן, והטירקן בעולם), והוא ראה וידע את תרגום אנקלוס, שהלך אחר פשוטו של מקרא, ובחר לו דרך אחר, להודיע גם את הדרשות הממודות והספורים היקרים, אשר באו במדרשי חז"ל, למען העיר את לב הקורא בתורה, לאחוז בפשט וגם מן הדרש לא יבא את ידו, וירא שמים וכל את שניהם: וידעתי שיש להשיב על כל הטעות הללו, לפי שאין בעינינו כאלו דרך מאשי, גם לא באה עליהם הקבלה, והותר לכל אחד מישראל לבחור הדרך הישר והטוב בעיניו, לפי דעתו וסברתו, ואני את הנראה בעיני כתבתי:

עקלים

הנזכר לא היה המתרגם היוני הראשון, כי כבר נמצאו בימיו תרגום השבעים הנודע, ועוד תרגומים אחרים בלשון ההוא: חז"ל זכרו את מעשה הפתרון הנעשה על ידי הזקנים במנות תלמי המלך בפרק קמח דמגילה (דף ט' ע"א), תפיל ככנס אנל כל אחד ואחד, אמר כתבו לי תורת משה הנכס, נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד, והסכימו כלם לדעה אחת, וכתבו לו אלהים בראשית, (פירש"י ותוס' ז"ל, שלא יאמרו ב' דשויות הן, והפועל בראשית, והפועל אלהים), אעשה אדם בבלם ודמות, ויכל בשאי וישבות בשביעי, זכר ונקבה בראו, ארדה ואזלה גם שפתם, ותנחם שרה בקרובה, באפס הרגו שור וברנוס עקרו אנוס, וירכיבם על נושא בני אדם, במדרים ובשאר ארנות ת"ל שנה, וישלח את זאטוטי בני ישראל, ואל זאטוטי בני ישראל, לא תמד אחד מהם, קלק ה' אותם להאיר לכל העמים, אשר לא נתיי לעבדם, ובמקום הארננת כתבו נעירת הרגלים, דאשתו של תלמי ארכנת שמה, ולא יאמר שחקו בני היהודים לפתוח אשתי בתורה ע"כ. והיא בריותא ממכילתא דבא א פרעה (פרשה י"ד), ושניה גם במסכת סופרים, בשמו הנוסח קנת. ונראה מדברי חז"ל שהזקנים כתבו למלך את התורה בלשון יון, וגם פתרוכה בלשון יון, שאלו לא כתבו רק את התרגום לבד, לא היו צריכים לשנות בראשית בראשית, שאין בלשון יון מקו' לטעות ההוא, כידוע לכל מתחיל: וכן לא היו צריכים לשנות תיבת ארכנת, מטעם שאשתו של תלמי המלך ארכנת שמה, או כנוסח הירושלמי דמגילה פרק קמח, אמו של תלמי כך שמה, שהרי גם הסיה בלשון יון לאגום, לולי תאמר שפחדו לכתוב גם לאגום, מעין הטעם ההוא, לפי שאני המלך כך שמו בטלמיוס לאגום:

והנה אריסטיאה

היוני כתב חיבור שלם על אודות התרגום ההוא, בלשון יון, והועתק מר' עזריא מן האדומים ללשון גמ' ומוקק בל' הקודש, וקרא לו הדרה וקנים, והוא הספר השני מספר היקר מאוד עינים, נדפס במנטובה ש"ל: כפי ספר היוני הנזכר התעורר המלך בטלמיוס פילארדעלפ'ים ע"י רימיטריאוו איש פאלירואו, שהיה סקיד המלך על בית המדרש הגדול אשר היה לו באלכסנדריא של מצרים, להביא גם את תורת היהודים בבית הספר המפורסם, אשר גם אסף וכנס עד בחמש מאות אלף חבורים: והמלך ההוא קרא דרור אל כל היהודים אשר בארצו, ונתן עבורם כסף הפדיוס, ושלת תשורה רבה ויקרא אל אלעזר הכהן הגדול לירושלים, ובקש מאתו לשלוח לו אנשי סגולה שזה לכל שנת, היודעים להעתיק את התורה ללשון יון. וכן עשה: והמתבר היוני ההוא האריך לספר בכל היקר הנעשה להמעתיקים ההם במנות המלך, וזכר שהיה בידם תורת אלהים כתובה על עורות באותיות מוחהבות, ושהתבודדו באי נבדל, וכלו את מלאכ' ההעתקה בע"צ יוס: ושמו את הסדר הזה, כי כל איש מהם לבדו היה מעתיק כל חלק מהתורה, ואח"כ היו מכונים את כל ההעתקו' יחד, והנוסח הנאות ומקובל אל כלם הובא אל ספר על יד רימיטריאוו הנזכר, שומר הספרים אשר למלך: ואם באמין לדברי היוני הזה, היה הוא בעצמו נעת ההוא באלכסנדריא, עומד על המאורע ההוא, ומעתיק את ספריו מאת כותבי דברי הימים אשר למלך: וגם יוסיפון לרומיים (ספר י"ב פ"ב מן הקדמוניות), וכן ידידיה האלכסנדריני המכונה פולון, ספרו את המאורע ההוא כדברי אריסטיאה הנ"ל, בשמו מעט וקצור הדברים, עד שכפי הנראה לקחו את רוב דבריהם מעל הספר היוני ההוא:

ודע

שכל דברי המתבר ההוא שאודים בעיני המתבררים האחרונים כמויפ'ים, בדוים ומגזמ'ים, ואמרו שהם סותרין זה את זה, ומכחישים את ספרי הימים היותר

כי אז נודעו ונתפרסמו הלאנגלברדן, והטירקן בעולם, והוא ראה וידע את תרגום אנקלוס, שהלך אחר פשוטו של מקרא, ובחר לו דרך אחר, להודיע גם את הדרשות הממודות והספורים היקרים, אשר באו במדרשי חז"ל, למען העיר את לב הקורא בתורה, לאחוז בפשט וגם מן הדרש לא יבא את ידו, וירא שמים וכל את שניהם: וידעתי שיש להשיב על כל הטעות הללו, לפי שאין בעינינו כאלו דרך מאשי, גם לא באה עליהם הקבלה, והותר לכל אחד מישראל לבחור הדרך הישר והטוב בעיניו, לפי דעתו וסברתו, ואני את הנראה בעיני כתבתי:

הנזכר לא היה המתרגם היוני הראשון, כי כבר נמצאו בימיו תרגום השבעים הנודע, ועוד תרגומים אחרים בלשון ההוא: חז"ל זכרו את מעשה הפתרון הנעשה על ידי הזקנים במנות תלמי המלך בפרק קמח דמגילה (דף ט' ע"א), תפיל ככנס אנל כל אחד ואחד, אמר כתבו לי תורת משה הנכס, נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד, והסכימו כלם לדעה אחת, וכתבו לו אלהים בראשית, (פירש"י ותוס' ז"ל, שלא יאמרו ב' דשויות הן, והפועל בראשית, והפועל אלהים), אעשה אדם בבלם ודמות, ויכל בשאי וישבות בשביעי, זכר ונקבה בראו, ארדה ואזלה גם שפתם, ותנחם שרה בקרובה, באפס הרגו שור וברנוס עקרו אנוס, וירכיבם על נושא בני אדם, במדרים ובשאר ארנות ת"ל שנה, וישלח את זאטוטי בני ישראל, ואל זאטוטי בני ישראל, לא תמד אחד מהם, קלק ה' אותם להאיר לכל העמים, אשר לא נתיי לעבדם, ובמקום הארננת כתבו נעירת הרגלים, דאשתו של תלמי ארכנת שמה, ולא יאמר שחקו בני היהודים לפתוח אשתי בתורה ע"כ. והיא בריותא ממכילתא דבא א פרעה (פרשה י"ד), ושניה גם במסכת סופרים, בשמו הנוסח קנת. ונראה מדברי חז"ל שהזקנים כתבו למלך את התורה בלשון יון, וגם פתרוכה בלשון יון, שאלו לא כתבו רק את התרגום לבד, לא היו צריכים לשנות בראשית בראשית, שאין בלשון יון מקו' לטעות ההוא, כידוע לכל מתחיל: וכן לא היו צריכים לשנות תיבת ארכנת, מטעם שאשתו של תלמי המלך ארכנת שמה, או כנוסח הירושלמי דמגילה פרק קמח, אמו של תלמי כך שמה, שהרי גם הסיה בלשון יון לאגום, לולי תאמר שפחדו לכתוב גם לאגום, מעין הטעם ההוא, לפי שאני המלך כך שמו בטלמיוס לאגום:

והנה אריסטיאה היוני כתב חיבור שלם על אודות התרגום ההוא, בלשון יון, והועתק מר' עזריא מן האדומים ללשון גמ' ומוקק בל' הקודש, וקרא לו הדרה וקנים, והוא הספר השני מספר היקר מאוד עינים, נדפס במנטובה ש"ל: כפי ספר היוני הנזכר התעורר המלך בטלמיוס פילארדעלפ'ים ע"י רימיטריאוו איש פאלירואו, שהיה סקיד המלך על בית המדרש הגדול אשר היה לו באלכסנדריא של מצרים, להביא גם את תורת היהודים בבית הספר המפורסם, אשר גם אסף וכנס עד בחמש מאות אלף חבורים: והמלך ההוא קרא דרור אל כל היהודים אשר בארצו, ונתן עבורם כסף הפדיוס, ושלת תשורה רבה ויקרא אל אלעזר הכהן הגדול לירושלים, ובקש מאתו לשלוח לו אנשי סגולה שזה לכל שנת, היודעים להעתיק את התורה ללשון יון. וכן עשה: והמתבר היוני ההוא האריך לספר בכל היקר הנעשה להמעתיקים ההם במנות המלך, וזכר שהיה בידם תורת אלהים כתובה על עורות באותיות מוחהבות, ושהתבודדו באי נבדל, וכלו את מלאכ' ההעתקה בע"צ יוס: ושמו את הסדר הזה, כי כל איש מהם לבדו היה מעתיק כל חלק מהתורה, ואח"כ היו מכונים את כל ההעתקו' יחד, והנוסח הנאות ומקובל אל כלם הובא אל ספר על יד רימיטריאוו הנזכר, שומר הספרים אשר למלך: ואם באמין לדברי היוני הזה, היה הוא בעצמו נעת ההוא באלכסנדריא, עומד על המאורע ההוא, ומעתיק את ספריו מאת כותבי דברי הימים אשר למלך: וגם יוסיפון לרומיים (ספר י"ב פ"ב מן הקדמוניות), וכן ידידיה האלכסנדריני המכונה פולון, ספרו את המאורע ההוא כדברי אריסטיאה הנ"ל, בשמו מעט וקצור הדברים, עד שכפי הנראה לקחו את רוב דבריהם מעל הספר היוני ההוא:

שכל דברי המתבר ההוא שאודים בעיני המתבררים האחרונים כמויפ'ים, בדוים ומגזמ'ים, ואמרו שהם סותרין זה את זה, ומכחישים את ספרי הימים היותר

הקדמה

מפורסמים ומקובלים: ומחברים אחרים כגו' בעדו וקיומו את עדותו, ורבו טענות המיומנים והמאמילים וכפי הנראה אין להכחיש עדות הקדמונים בזה, ובפרט עדות ידידיה שהיה מתואבי אלכסנדריאה עכ"מ, העיר אשר בה נעשה מלאכת ההעתקה ההוא, אחרי הזקנים ההם בשלש מאות שנה, ועדות כמה חכמי כוזרים שהיו בימי התנאים הראשונים, שכלם מסכימים בכללות הספור של אריסטאיה, אף אם יתחלפו בפרטים. והדבר ידוע שבקורות הזמנים חלף המגידים בפרט לא יזיק לאמונת הכלל. וכן הכרוע בעל אמרי בינה בפרט ד', ופרט את דברי המחברים הקדמונים בענין הזה, הסכמתם וחלופם: וכתב עוד ולא יקשה בעיניך שר"ל אמרו כי תלמי כנס אותם, ולא הודיעם על מה כנסם, ומפי כתבים של המגידים הנזכרים שמענו כי מאז כתב לאלעזר כה"ג לשלחם אליו, הודיעם על מה יכנסם? כי הנה חז"ל ברכותם לקצר דבריהם, הטיבו להשקיף אל המכון, והואו שאחרי בוא הזקנים אליו, הפרודם בלא שכלו הוסד יחד באומר, הלא זה כמו שלא הודיע אותם על מה קראו עכ"ל. וכן אם אמרו חז"ל שנתן הקב"ה עצה אחת בלב כלם, והיו כתב שהיו מכונים ההצתקות יחד, ובזכרים בנאות ומקובל אל כלם, אין גם בזה סתירה לדעתנו. לפי שבעדות אריסטאיה נוסדו יחד במעמד שר בית הספר דימיטריא"ו, ונזכרו על דבר הפתרון, והיה החכם ההוא שומע את דבריהם, ונשא ונתן עמם: לכן באותן המקומות שזכר את דברי הכתוב, עשה להם הקב"ה נס שהסמינו לעצה אחת, למען לא יהיו דבריהם חסודים כמויפס בעיני החכם ההוא: אבל עם כל זה אפשר שיתחלפו בבואם כונת המקרא, וטעמים, או בנתינת המליצה היותר נאותה בלשון יון, עד שיתוכחו בטענות והאיות נכונות, ויגבר יד המנצח, ולא יחדש השם בשביל זה כעדי שקר: ויותר נראה שאלו הסכמו כלם מלה מלה בלי שום חלוף כלל, שהיו חסודים בעיניו: כי לא יאמין שיד ה' עשתה זאת, ולפעולת אדם הסכמה מנוממת כזאת אי אפשר, לולי טעמו ונוסדו יחד, ויגזור אומר שדברו זה לזה, או שתהיה ההעתקה ההיא ידועה ומפורסמת לכלם, טרם בוא אליהם מכות המלך:

ובמסכת

סופרים פרק קמ"א זכרו רז"ל עוד העתקה אחרת יוגית נעשה על ידי תלמי קודם למעשה ע"ב זקנים הנזכרים, אמרו מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוגית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל גרסה, ואח"כ אמרו שזו מעשה בתלמי המלך שנסע ע"ב זקנים וכו'. וכן נשמע מדברי שר בית הספר דימיטריא"ו ובקשתו לתלמי פילאדלפי"סן הכתובה בתחלת ספר הדרת זקנים, שהיו קנת דברי התורה נעתקים להם מקדם, אלא שלא היתה ההעתקה מיטבת ומספקת: וכן העיד אריסטוב"ו לי איש יהודי, כאשר זכרו המחברים בשמו (הוא אריסטוב"ו כתב לתלמי המלך הנקרא תלמי פלומיט"רה, חבור גדול בלשון יון על תורת משה, כולל מאה פרקים, ובאחד באורך הימים, ולא באר ממנו כי אם מקומות מעט הנאים בתוך דברי מחברים אחרים, ובעל אמרי בינה שמע שימלא החבור ההוא בניבליאטעק אשר בעיר פיורינ"ה), בפרק השני לתלמי, ח"ל אלפטר"ן בדברים רבים אחז דרך תורת משה, יען כי בהדיא נכר שהתבונן בהרבה פרטיה, מאשר ספרי משה היו נעתקים לפני דימיטריא"ו, וגם לפני אלכסנדר ולפני מלכות הפרסיים, ומהם הוסיאו דברים הרבה, כמו שעשה גם כן הפילוסוף פיטאגור"ה, אלא שלא היתה מתורגמת משלם, עד ימי המלך בעלמיוס המוכונה פילאדלפי"סן, שאז נעשתה ע"י זריות החכם דימיטריא"ו, במכות המלך עכ"ל:

ודע

שהמדרש המפורסר ההוא אשר למלכי מזרים באלכסנדריא, ואשר בו נשמרה העתקת השבעים הנזכרת בשרף כלו, כאשר רדפו אחרי פומפיוס הנמלט שמה לחסות בנל קליאופט"רה, ואמרו כותבי קורות רומי שנאבדו יותר משבע מאות אלף ספרים בשריפה ההיא:

התרגום

היוני המכוני בידינו עד היום, ונדוע בשם תרגום השבעים, אם הוא באמת מהזקנים ההם מוכל מאש אשר שרף את הבית, נריך לומר שכנה חלו בו ידי המגיהים, כי לא נמצאו בו מי"ג השינויים שזכרו רז"ל במגילה ובמסכת סופרים כי אם ארבע, ואזו פרטן, ויכל בשני וישנות בשניעי, וירכיבם על נוסח בניאדס, אשר ישנו הם ואבותיהם בחי' זכרים וכנען, לא אחד אחד מהם בשאיתי, והאשר אינם: ואלם ימצאו תחתם שנויים ופליסיים

והוא
גם
וכן
לכ
הת
בהע
הכ"ל
בדס
והוא
בלש
עזר
וטוב
הטוב
כי
ר' עז
הוא
הודע
בת
קומ
ר' אב
וסך
שכן
ועד
ובה
חכמי
וכתב
הדיני
ודבים
הערב
ההוא
פרס
למעט
המס
אחד
ידועה
בלבד
כמכא
בהקד
ספק
והנה
עליה
ח"ל
על יד
ותלמי
בדכל
שחש

וחלופים לאין חקר, זכרם צעל אמרי בינה בפרט בפרק ח' מספרו וכן התרגום ההוא כולל גם הכניאים והכתובים, ומדברי רז"ל משמע שלא כתבו הזקנים כי אם תורת משה לבד: וכדי לומר שמתרגמים אחרים הוסיפו הכניאים והכתובים: וכן נראה, שכל מי שיש לו לב להבין כועס לשון יוני, ידע שלשון התרגום היוני בתורת משה נשגב ונעלה מעל לשון התרגום ההוא ביתר הספרים, ואינם א"כ ממעבר אחד: ועל דבר השנויים הרבים הנאים בהעתקת הזקנים אשר בידינו, בתיבות ונקודות ופסקי טעמים, חשב ר' עזריה בספרו הכ"ל שהזקנים לא הביאו עמהם את ספר התורה בלה"ק, כי אם התרגום הארמי שהיה בידם מיומת עזרא וסיעתו, והוא היה מסור להמון, ומפורסם ביניהם, כי הלשון המקודש והמאוזר לא היה טרע כי אם לשרידים, וכל איש ישראל היה משתמש או בלשון ארמי, או בלשון יוני, כאשר זכרנו: והתרגום ההוא כבר נפלו בו שנויים וחלופים רבים מאז הכינו עזרא הסופר עד העת ההיא, אשר נמשך יותר על מאה שנה, אבל בעבור שהיה כן מקובל וטוב אבל ההמון רב מ ישראל שמכאן או באלכסנדריאה של מצרים, קטבו לעשות בזה את הטוב בעיני המלך, אם יעתיקו לו את התורה על פיו, ולא שנו מן נוסח הארמי ההוא כי אם י"ג דברים אזכרו חז"ל לבד, וכל היתר הניחו כמות שגזארו, והו סגרת החכם ר' עזריה הכ"ל: ויתכן אם כן שהשומרניים כתבו את ספר התורה שבידם מעל נוסח התרגום ההוא המזונה והמנובלל, ולכך רוב דבריו מספיימים עם העתקת השבעים שבידינו, וכבר הודעתך למעלה שרוב החלופים והשנויים אשר בנוסח השומרני יבאו מחלוק אריות הדומות במכתב האשורי:

בתחלת

המאה השמינית לאלף החמישי, קם רב סעדיה גאון בר יוסף הפיתומי (ע"ש עירו פיתוס אשר במחוז פייו"ס, בארץ מצרים), והעתיק את חמשה חומשי התורה ללשון ערב, ויש מיחסים לו גם תרגום נביאים וכתובים: ובכל מקום שהזכיר ר' אברהם בן עזרא בפירושו על התורה את שם הגאון, ואמר שתרגם בלשון ישמעאל כך וכך, כוונתו על הגאון ר' סעדיה ותרגומו הערבי הנזכר, והערבי נקרא אצלו לשון ישמעאל, שכן תרגם אנקלוס על והנה ארחות ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), והא שיירת ערבאי: ועד היום הזה כל הערים והמקומים של האומה ההיא מדברים בשפת הערבניים המפוארה, ובה חברו כל ספרי הדת שלהם, וכל התפלות וספרי החכמה כנודע: ובימים ההם גם חביו עמנו אשר ישבו תחת ממשלת האומה ההיא, השתמשו בלשון הערבי, למחותה ונועמה, וכתבו בה את הספרים, לא לבד ספרי החקירה והמסור והמליצות והשירים, כי אם גם הדינים ופירושי המשנה, ומדושי הש"ס, כנודע מספרי רבי סעדיה הגאון, והרמב"ם, ורבינו בציי, ומעבר ספר הכוזר, ומדושים הנאים בשטה מקובלת, העושתים מלשון הערבי והיה אם כן גורף הזמן לתרגם התורה בלשון המפורסם ושגור: והתרגום הערבי ההוא נדפס בקונסטנטינא בשנת ש"ו, עם חמשה חומשי התורה, ותרגום אנקלוס ותרגם פרס ר' יעקב בר יוסף טאו"ס, במכתב אשורי מרובע: בפאליג"לאטי של פזר"ו אזכרנו לנעלה הדפיסו גם הם תרגום ר' סעדיה הנזכר, מתוך כתיבת יד אשר הגיע לידם, המסכים עם תרגום ר' סעדיה הנדפס בש"ו הכ"ל, בשני נוסחאות שועתקת מעל ספר אחד, שיבא בהם החלוק לפעמים נוכח הסופרים המוסיפים וגורעים ומשנים לפעמים מדעתם, או משגיאות המכתב: ומשם בא התרגום ההוא גם אל פאליג"לאטי הנדפס בלונדון: והראיה שהתרגום ההוא מרבינו סעדיה הגאון, שכן בשני הנוסחאות ההם מובאו כל המקומות שהביא הראב"ע בשם הגאון, ובספר הכתיבת יד הנזכר איור בהקדמה שלו, שמעבר התרגום ההוא כומר מצרי, ושמו סאיד עמחוז פייו"ס, ואין ספק שטעה או החליף בכוונה לשם חת שם הגאון רבי סעדיה מפיו"ס הדומה לו: והנה הגאון ההוא לא תרגם את התורה כמתכונתה, כי אם הרחיב המאמרים, והוסיף עליהם באורים במקום הנאות להבנת קבלת רז"ל, כאשר השיד הוא בעצמו בהקדמתו, חז"ל המשיין בבאורי זה ישתכל בכל תיבה ותיבה שהוספתו או גרעתו, ויתבונן על המובן על ידה, ועל ידי זה יגיע להשגת כמה שאלות ותשובות, שהם יסוד הדינים הנאים במשנה ותלמוד, ויתר דברי הקבלה עכ"ל: וכן נפלו בתרגומו הנדפס כמה שגיאות וחלופים בדבר שאפי' תנוקת של בית רבן לא יעשו בו, ואין ספק שהם פרי מחשבת הסופר, שחשב להוסיף דברים מלבנו, כגון הזחת אלהים אני (בראשית ב' י"ט), תרגם (אין פירכטי

המיומנים
יה שהיה
הזקנים
שכלם
שבקורות
בה בפרק
ב עוד
ומפ
הודיעם
והוא
ההודיע
והיוני
הסתירה
נוכחו על
באותן
למשן לא
בו בבאור
בטענות
ד נראה
א ואינו
ה ונסודו
לכלם
די תלמי
שכתבו
ה היתה
ב זקנים
דיל"ס
אלא
זר זכרו
חבור
ה ממו
ה שינוא
ה דברים
ה ספרי
י יס
ה היתה
ה ע"י
השמה
ה שמה
ה אלף
ה באמת
ה וידי
ה רבע
ה תיהם
ה כוים

הקדמה

פירכתי גאט), כאן כתוב חתח אלהים אני. וכן משחאה (שם כ"ד כ"א), פתר (טו טרינקן פרלאנגט), לבבר (דברים כ"א ע"ו), פתר (פארציהן), כאלו כתוב לכבר : ועוד באו בתרגום הגאון הנדפס בפאליג"ל לאטי של פאריז, ולכ"דון כמה חלופים שאינם בדפוס הראשון משנת ש"ו הכל, ובאו אל תוכו מהעתק' השנעים או מתורת השמרונים שזכרו, אין להגאון הנ"ל חלק עמהם, ולכן אין לסמוך עליהם כלל. אם תרצה לדעת עד היכן הגיע זדון הסופרים, תדרוש את משלי החלופים ההם מעל ספר מבוא התורה, אשר להחכם אייבהארן, פראפעסר זיענ"א (איינלייטונג אין דז אלטי טעסטאמענט פאן יאהן גאטליב אייכהארן, פראפעסר זו יענא. לייפציג 1780), כי משם לוקחו הדברים האלה :

בשנת ש"ו נדפס בקונסטנטינא חומש עם תרגום ספרדי (שפאניש) ויוני, לא נודע מי חזרו, והרבנים אשר נעיר פירארו דקו אחרי התרגום ההוא, ודקדקו לכוונת תיבה בתיבה עם דברי הכתוב, והדפיסוהו ע"י ר' יוס טוב עטי"אם צעיר ההוא בשנת ש"ג, ונדפס שליטת ע"י ר' מנשה בן ישראל ז"ל, בשנת ש"ן באמשטרדם, בהגהה מעולה. ואח"כ נדפס פעמים רבות, ע"י ר' מנשה הנזכר בשנת ת"ד, ות"ט, וע"י ר' שמואל די קאסירק"ש, בבית יוסף עטי"אם, בשנת תכ"א, באמשטרדם, וע"י ר' אברהם וזה עשה שנים נדפס בדפוס היקר והמשופר, אשר לר' יוסף פרופס באמשטרדם, בכרך גדול, בתכלית הנוי וההדר, אין ערוך אל תפארת מלאכת הדפוס ההוא בכל הספרים הנדפסים עד הנה :

המדקדק הגדול ר' אליה בחור תרגם את התורה והמגילות בלשון אשכנזי מתיבה לתיבה ממש, ונדפס בקונסטנטינא צמדינות שוויץ בשנת ש"ד : אחרי כן נדפסו ספרים תכ"ך בלשון אשכנזי ואותיות עבריות על ידי המתרגם ר' יוח וויננהויזן באמשטרדם בשנת תל"ט, וחזר ונדפס שם בשנת תמ"ז, ותרגום אחר אשכנזי מהמתרגם ר' יקותיאל בלין מוויטמונד נדפס גם הוא באמשטרדם, בשנת תל"ט הכל, עם הסכמות ומרמות של כמה רבנים מופלגי הדור ההוא : והנה ר' יקותיאל מזכיר בהקדמתו שראו את העתקת התורה ללשון אשכנזי הנדפסת בקונסטנטינא, והרבה לגנות אותה ולפסלה, עד אשר גזר שלא ינא הכעתקה ההיא מתחת יד המדקדק האשכנזי : אמנם אנכי הכותב לא ראיתי את תרגום המיוחס לר' אלי' מיומי, כי לא נתפשט במדינה זו כלל, אבל ראיתי את העתקת ר' יקותיאל הנזכרת, ומנאתי שהוא פוסל במומו : ואם אולי כוונתו היתה רצויה, ולכן הסכימו בעדו חכמי הדור ההוא, אבל מעשיו בלתי רצוים כלל, כי לא ידע צטיב לשון הקודש, ולא הבין עומק מליכותיה, ומה שהשיג מונה תרגם בלשון עלגי' מוקלקל ומשחת מאוד : תגעל בה נפש הקורא היודע לדבר נאות :

ומאז ועד עתה אין איש שם על לב לתקן המעוות, ולתרג' את התורה הקדושה בלשון המתוקן הנהוג ומורגל בדורנו, וילדי בני ישראל אשר להם לב להבין איורי בינה ישוטטו לבקש את דבר ה' מעל ההעתקות חכמי נוצרים, כי הנוצרים מתרגמי' את התורה בכל דור ודור ללשונותם בגויהם, כפי צורך הזמן, ותקין הלשון, ונעיומות המליצה, פעם כפי המלות ופעם כפי הכונה, פעם תיבה בתיבה, ופעם בהרחב' ותוספת באור, למוען לא יחסר לרות צמאון התלמידים כרצון וצורך איש ואיש : אמנם הדרך ההוא אשר דרכו בו רבים מבני עמנו, הוא רב המוקש והמכשול למועדי רגל, ורעה גדולה ינאה משם : כי המתרגמים הנוצרים אחרי שאין בידם קבלת חז"ל, ואינם שומעין אל דברי המסורה, אף לא יקבלו את הנקודות והטעמים אשר בידינו, עושים דברי תורה כחומה פרוצה, יעלה כל איש נכחו ועושה בה כרצונו, והם מוסיפים וגורעים ומשנים בתורת ה' לא לבד הנקודות והטעמים, כ"א לפעמים גם את האותיות והתיבות (כי מו יעבור ברוחם ?) כפי מחשבות לבם והשגתם, וע"י זה פעמים שלא יקראו בתורה את הכתוב שם, כי אם את העולה על רוחם : ואין אני מוגנה בזה את החכמים ההם, כי מה יכריח' לשמוע אל הקבלה אשר לא קבלו מאבותיהם, או אל המסורה הנבלתי מסורה להם מאנשים כאמנים אצלם ? אף לא יקבלו את דברי התורה לשמור ולעשות את כל הכתוב שם, כ"א כמו ספר דברי הימים, לדעת את הקורות בזמן קדם, ולהבין דברכי ההשגת' וההכנה העליונה בכל דור ודור, ואל התועלת הזה לא יזיק אם ישנו לפעמי' בפרטים, בתוספת

בתוספות או גרעון חוליות או תיבות, כאשר הם עושים בספרי חול המפורסמו' ונדעים, שכל מגיה ומגיה משנה גם כחפזו. ואולם אם יתכן זה לחכמי העמים ותלמידיהם, לנו בית ישראל לא יתכן: כי לנו התורה הזאת מורשה, לא א התועלת הנזכר לבד, כי אם לדעת את המצוה אשר נטו ה' אלהינו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, והיא חיינו ואורך ימינו, וכדי שלא יהיו חיינו תלוים לנו מנגד בשערת הספר' וקוט התבוננו' לבד, תקנו לנו חכמינו ז"ל את המסורה, וגדרו גדר לתורה ולמצוה לקח ולמשפט, למען לא נגשש כעורים באפלה: ומעתה אין לנו לזוז מדרכיה' הסלולה, ולפלא ארח חיים, בלי פלס ומאזני משפט, ע"פ סדרת ואומד דעת של מדקדק או מגיה מלבדו, ולא מפיו אנו חיים, כי אם כאשר מסרו לנו בעלי המסורה הנאמנים אצלנו, כה יהיה וכה יקום, ועל פיהם נבין במקרא, ושם שכל, כחקורה וכדעה את הכתוב שם, פעם על פי פשוטו, ופעם על פי דרשת חז"ל, כי שניהם כאחד נודקים, כאשר אבאר להלן בעו"ה:

ויהי כאשר חנן לי ה' ילדים בניו זכרים, והגיע העת ללמדם תורה ולשננם דברי אלהים חיים ככתבי, הואלתי לתרגם את חמשת חומשי התורה כל"א המסולסל והמתוקן, כפי אשר הוא נהוג בימינו, לתועלת הילדים הרבים: שמתו התרגום צפיה', עם הלמוד במקרא, פעם תיבה בתיבה, ופעם כפי הכונה והמשך הענין, לחנכם בטובת הכתוב ובמליכות הלשון ודך לקחו, עד כי יגדלו ויבינו מלבם: וה' הקרה לפני את הרב משה ר"ר שלמה כ"י מדובנא, ללמד את בני יחידי אשר נשאר לי אז, (האל יאמן לבדו לעבודתו ויראתו), שעה אחת ליום בחכמת דקדוק הלשון: וכאשר ראה הרב הנ"ל את תרגום התורה שבידי, מנא חן בעיניו ויכשר לפניו, ויבקש מאתי להדפיסו לתועלת התלמידים, אשר חלק להם אלהי בנינת משל ומליצה: נעניתי לו ראשי, אבל בתנאי שישים עיניו ולבו להעיר על כ"מ אשר הכרעתי בתרגומי דעת מפרש המפרשי' הקדמיני', או אשר נטיתי מדע' כלם לבחור לי דרך אשר נאות ומסכים לדעתי עם דרכי הלשון, המשך הענין, או הנחת הטעם ויסודותיה, על כל אלה ידרוש ויחקור, וישא ויתן עמי, ויכתוב על ספר, והיה לבאר הכתובים בלשון קל להבין לכל קורא: ואף גם זאת הנעמתיו הנעמה כאמנה להיות לו לעזר בחבור וכתבי' הבאור ההוא, כאשר תשיג ידי: ועוד תנאי אשר התניתי עמו שיאסף את אחי הרבני מוהר"ר שאול כ"י במלאכת הדפוס והגהה הנכונה, ומלק בחלק יקחו שכה עמלם, מלבד הגמול הנספן לעושי הטוב והישר בעיני ה' להגדיל תורה ולהאדירה, ולהרחיק את לב ילדי בית ישראל מעל התרגומים אשר הסתפקו בהם עד עתה: והנה ה' הוא היוצא ועד כי לא עלתה על דעתי מראש, אף לא קויתי להשיג בצע כסף או תועלת כבוד במלאכה זו, ולא רציתי להקרא שמי עליה, לולי בקש מאתי הרב הנ"ל לעשות כן, למען רבות החושקים בו והזלים זהב מכיסם: כי הוצאות הדפוס רבו עד מאוד, ואין ידו משגת דיס, לולי יתנדבו אנשי בריתי הנדיבים לבא על החתום ולהיות בעמרתו: ויואל מוהרש"ר הנ"ל לעשות כאשר דברתי: אסף וקנן את באורי הכתוב לפי פשוטו, וכונתו הראשונה, מעל ספרי ראשי הפשטים הגדולים אשר הם לנו לעינים בבאור המקרא: המה המאור הגדול רש"י ז"ל, אשר אין ערוך לאו בכל מקום שדרך בדרך הפשט, וכבוד הרשב"ם ז"ל המעמיק עד מאוד בפשוטו של מקרא, ולפעמים יותר מהראוי, עד שלא הבנת הפשוט הוא נוטה לפעמים מנקודת האמת, והראב"ע ז"ל שהי' בקי בכל החכמות, והרמב"ן, הוא הרמב"ן ז"ל אשר הפליא לעשות צפי' על התורה, לשוטו ממתקים וכל דבריו מחמדים: וכלה עמם גם הרד"ק, עם שלא בא לידינו באורו על התורה, הנה בספר השרשים שחבר, בכל שרש ושרש יבאר פסוקים רבים מתכ"ך: ובכ"מ אשר בחרתי בתרגומי בבאור המפרש הא' יותר מבזולתו, הודיע את כונתי וטעמי, אשר דרכתי במסיל' בעל הטעמים או יביאני לזה דקדוק המלה, או המשך המאמר, או דרכי הלשון כפי הכללי' המוכנס אצלי; וכן בכל מקום שדרך הדרש והפשט מתחלפים ורחוקים זה מזה, אני בתרגומי הלכתי לפעמים בדרך הפשט לבדו, ולפעמים בדרך הדרש לבדו, והוא בבאורו הודיע מאיזה טעם עשיתי זאת: והיה בזה כלל מוכח אצלנו להבדיל בין סותר למתחלק: כי הדברים המתחלפים אפשר שיהיו שניהם כאחד נודקים ואמתיים, ולכן בכל מקום שדרך הפשט אינו אלא נוטה ומתחלק מעל הדרש, לא מתנגד לו, אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והדרשה תדרש, כי אז יהיה פשוטו של מקרא הכונה הראשונה והעקרית, והדרשה היא כונה שניה, כוון האומר גם אליה

תר (טו)
כבר:
שאינם
ורוכיים
לדעת
התורה
אמענט
לוקחו
אחודע
דקדקו
היה
בהגהה
וע"י ר'
אזכרה
בדרך
וא בכל
מתובה
חרי כן
שטרדם
קותיאל
מות של
העתקת
אשר גור
איתי את
העתקת
ולכך
יב לשון
ומשחת
יה בלשון
ורי בינה
התורה
פעם
למען
ור דרבו
משם:
סורה
פרובה
לא לבד
חס (?)
סם, כי
יכריח
דה להם
! הכתוב
ההשגח
ורטים
נת

הקדמה

איה, כדרך בעל הלשון לכוון לפעמים אל כונת אונות במאמר אחד, לא שאינה השיקרית, (עין מה שכתבתי יורה בהקדמות הבאור לס' קהלת, הכדפס פה בשנת תק"ל) : והמלך המתרגם את המאמר בלשון אחר, אם א"ל לו להמתיק את שתי הכונות יחד בתרגומו ולהסתיר את הכונה השני' בגל הכונה הראשונה, כמות שהיה בלשון שלפניו, אין לו כי אם לבחור בכונה הראשונה הפשוטות, ולא לכונות יומנה יומן ושאל, ולעזוב הדרשה למוצן בספר המתורגם : ואולם אם הדרך הנראה לנו פשוטו של מקרא הוא סותר ומתנגד לדרך הדרוש המקובל ומועתק אלינו מאת חז"ל, עד שא"ל זיהיו שניהם נזדקיס, כי הסותר במגע, או חובה עלינו לילך בדרך הדרש, ולתרגם את המקרא על פיהו, כי אנו אין לנו לא קבלת חכמינו ז"ל ובאורם נראה אור :

והוסיף

עוד מהרש"ד על זה חבור הקון סופרים, כי החכים עד מאוד צענינו המסורת, במסרות ויתירות, ובדקדוק הלשון וביסודות הטעמים : אסף מספר מסורת סייג לתורה של רבינו מאיר הלוי אבן אלעפרה בר עודרוס מטוליטולה ז"ל (אשר היה חבר להרמב"ן, ובספר בשנת ה' אלפים וארבעה לז"ע) ומספר אור תורה שחבר הר"מ די לונזאנו ז"ל, ומספר מנחת שי למוהר"ר ידידי' שלמה מנורכי ז"ל : כי המה בחנו וחקרו ועמדו על כל מלה ומלה להודיע אם היא מסרה או מלאה, וכל אות ואות החזק הוא אם רפה, וכל נגינה ונגינה, אם היא מלעיל או מלרע : וכן אותיות קטנות וגדולות, ישרות ומכותרות, מתגים וגעיות, פתוחות וסתומות : גם תקנו השבזי' אשר נפלו במסורת הדפוס, ע"פ מסורות כתיבות יד שנאו לידם : כי אין לסמוך על מסורת הדפוס מרוב הטעויות שבהם : ומי יוכל לספר את רוב הטובה אשר עשה לנו המחברים הללו בספריהם ? אלמלא הם כמעט כשתכחה תורה מישראל, ולא היו הסופרים יודעים לכתוב פרשה אחת במשפטה, אף לא הקורא לקרוא פסוק אחד כדיו : כי רבו החלופים בספרי' הכדפסים, והטעויות בהם מנזויות עד מאוד : ומהרש"ד הכ"ל עשה מלאכתו באמונה ולא די לו במה שעשו המחברים ההם, כ"א בדק אחריהם בכל ימינו בדיקה, והרבה טרח ויגע שלא להוסיף ונתח"י דבר שאינו מתקון : וכך אל שלשת המחברים ההם ספר תנ"ך עם פירש"י ז"ל כ"י על קלף, נכתב בשנת רמ"ט, מונה מאוד (תשורה היא צדי מאת ידידי הקב"ן פ"מ כהר"ר זעלונמאן מקיניגשנרג : יזכרו האל לטובה) ועל הגליון קנת מסורת מוגהים שלא נדפסו, והי' לו ליצועה לברר מומט איזה בפיקות, כאשר יראה הקורא בס' תקון סופרים שלפניו, וכן מוצא בידי פירש"י והרשב"ם ז"ל כ"י על קלף, נכתב בק"ק וירמייזא, בא אל ידי מביבליאטעק של יאבלונגקי, המדפיס הראשון אשר הדפיס את פי' הרשב"ם מהעתק הכ"י ההוא, פה בעירנו בשנת תע"ה לפ"ק : והסופר המעתיק ימונו לא היה בקי בכתב היטן ההוא, וטעה פעמים רבות, גם השמיט כמה שורות לפעמים : וה"ה מהרש"ד הכ"ל בעזר ע"י הכ"י ההוא במקומות המוטעים צפי' רשב"ם שדפוס : ואני הוספתי על באור רש"ד הכ"ל ובארתי כל לשון לעז הנזכר בפירש"י ז"ל, ונעזרתי גם בזה עזר רב ע"י שני הכ"י שנידי, כי הלשונות ההם שדפוס מושבזי' ומקולקלי' מאוד, כאשר יראה הקורא בבאורנו : וגם בדברי רש"י ז"ל מצאתי בשני הכ"י נוסחאות ישרות ומתוקנות, שונות בהם עד מאוד, ושמה בהם לב הקורא גם הוא, כי על ידם יוכל הרב ז"ל מדברים זרים ותמוהים אשר באו במפרו שדפוס, מטעויות הסופרים או המדפיסים, או מדברי תלמיד טועה, שכתב את הברתו על הגליון, והמדפיסים הכניסו עם דברי הרב : תראה דוגמתו בס' תרומה (שמות כ"ה כ"ב), ובפ' תוריע (ויקרא י"ג ל"ג), ועוד שם (י"ג מ"ב) :

והנה

כל אלה עשה מהרש"ד הכ"ל בס' בראשית, לבד מפרשת בראשית, שנארתיה אנו הכותב, ומהרש"ד הוסיף בהם וקיימות הדקדוק) עד כלותו, ובאו בתיכס דברים שנתתי בפיו, והם מזויינים בין שני ספרי מרובע, כה [**], ותחלתם א"ה, שהוא ר"ת אמר המתרגם : ועוד הכיח בידי לקוטים לכוך הבאור על איזה פרשיות מס' במדבר, אבל היו נריכות תקון, כי לא כתבה כ"א בהעברה ראשונה, ולא חזר לדקדק עליהם, כאשר עשה בפרישיות של ספר בראשית :

ובספר

שמות חברתי אנו הכותב את כל הבאור כלו מראש ועד סוף לבד ממקומות המוקגרים שנאו בהם מדברי מהרש"ד הכ"ל, והוא לבדו חבר את תקון סופרים

סופרים גם על הספר הזה, ובראש הספר התחיל להדפיס הקדמת שלו, אבל לא גמר',
 כי טרם כלותה רוח אחרת עברה עליו, לא ידעתי מה היה לה. כי עזבני והלך לו אל ארצו:
 אולי כאשר קרב אל המלאכה לעשותה, חשב בלבו לגמרה בעוד שנה או שנת', ולטול שכר
 פעולתו משלם (וגם אתי כן דמייתי בתחלת המחשבה), וכראותו כי המלאכה ארוכה וכבדה
 עד מאוד, וזריכה יגיעה רבה ושקידה יום יום, והוצאת הדפוס רבו כמו רבו, ולא יספיק
 כל ההון אשר הזילו העוהרים מוכיבם, די צורך הנייר המצומצם והדפוס היקר, כי יעלה
 עד יותר ממקד שלשת אלפים וחמש מאות ר"ט, אזי רבו ידיו ומלך כמו, ונתיאש מן השכר
 לגמרי, בין כך ובין כך כשארתי אני לבדי עם אחי מוהר"ר שאול כ"י, ועשא דבר
 ה' על שבמנו:

עוד זה מנאתי אהב דבק כאח ה"ה גבאי להספקות אביונים ידידי הקצין התורני
 כהר"ר ירמיה יצ"ו בן כהר"ר בענריט נר"ו, מכבדי הקהלה הזאת, הוא
 היה לי לאון ולעזר, לנכח על העושים במלאכה, ולפקוד על פקודי ההוצאות וההכנסות,
 אף לשלוח את הספרים בזמניהם ליד קוניהם, כי צריך להם זריזות רב ושקידה, ואנכי
 לא נסיתי באלה: וכל חפציו ועסקיו לא מנעוהו עלשמוע משמרת, וזכה לו אלוה
 על זאת:

ואני מאז בינתי שתכבד העבודה על מהרש"ד הנ"ל, ולא יוכל שאתה לעדה, חליתי
 את פני אהבי ידיד נפשי, גבר חכם בעוז, הרב מוהר"ר הירץ וויזל כ"י,
 המפורסם בחבוריו היקרים ונחמדים, אשר כתב צמוענות ודעת, לכתוב הבאור ע"פ
 דרכנו על ספר זיקרא: והרב הנ"ל מאשר יקרתי בעיניו ולרוב אהבתו אותי, פנה
 מעסקיו ונתן את לבו לפרש הספר ההוא כלו מתחלתו ועד סופו, והכנים בבאורו עיונים
 נכבדים בהלכות ודינים, ובדרכי הלשון, ותהלכות הכפשות, ומעגלי המדות והתכונות,
 לא הביח פרשה שלא חדש בה דברים בא' מעניינים הללו, על פי דרכו בחבורים
 הנודעים ומפורסמי' מומנו: וענותו תרבתו, כי עם כל רומש לבו נתן לי רשות לחלוק
 עליו, והכניס את האגותי וטענותי, סגורות בין ניוכי חכמי מרובע, בתוך באוריו,
 והקור' יבור לו את הישר בעיניו: בספר במדבר ובספר דברים שנארת עתה בחסד
 האל יתברך, נעזרתי בבאורם ע"י אנשים אחרים, בעלי בריתי, מציגי מדע, אשר להם
 יד וזם בתורה ובחכמה, אלא שמרוב עניה לא הראו לי לגלות את שם: ומחבר של
 תקון סופרים משלשת הספרים האחרונים הוא ה"ה המדקדק מוהר"ר שלום כ"י מועזריטש:

מהרש"ד הנ"ל כתב בסוף הקדמתו לקונטרס עלים לחדופה, שיקרר כל כללי
 הדקדוק, הן החלק השייך ל' האותיות והתנועות, הדגש והרפי, שוא נע
 ושוא נח מלעיל ומלרע מתג ונשיא, הן החלק השייך אל משקלי השמות והפעלי' והמלות
 עם כנוייהם, גם החלק השייך אל הטעמים, וחלוק מדרגותיהם בגודל ההפסק וקטנו
 וחבורו, ושיס החבור ההוא בהקדמת הקומש, וזה תמלא בשני הספרי' הראשונים בכמה
 מקומות, בזכרנו יסודות הלשון והנגינה, כאמר שהדבר מוצא בהקדמת הכפר, ואינו
 כן, כי באמת כה היתה ענת מהרש"ד הנ"ל: אמנם לבני לא כן ידמה, כי לא חסרי
 ספרי דקדוק הלשון אנו, שאצוא אתי להוסיף על מספרם עוד אחד: כבר חוננו על
 כל אלו העניינים ספרי' אין קן, פעם בארוכה פעם בקצרה: ואם אולי יבצר לנו עד
 היום חבור מספיק על כל כללי הנגינה, הן בכ"א ספרים והן בספרי אמ"ת, כי אין
 בידינו בלה"ק כי אם האעט מה שכתב המדקדק מוהר"ר ולמן הענא ז"ל, על כ"א
 ספרים, והחבור הקטן היקר שהדפיס מוהרש"ד הנ"ל בשם הרב הגדול בעל מרכבת
 המשנה על הנגינה בספרי אמ"ת, עם כל זה אין מקום לעניינים הללו בראש החבור
 הזה: ואחרי שת"ל בימינו התנוקת לומדים את כל החלק הזה מדקדוק הלשון בבית רבן,
 אין ספק שיחזרו על כל העניינים הללו עוד ספרים אחרים לצורך הילדים הרבים אשר
 בבית הספר, ולא יחסר כל בהם:

אמנם צורך גדול ראיתי להזכיר בראש החבור את הכללים, אשר עליהם מוכנו
 בתרגום הכתובים ובאורם, ואשר לא יונאו בכל ספרי הלשון הנודעים לי,
 למען יבין הקורא את דברי הספר בכל מקום שהם מיוסדים על הכללים הללו: וכדי
 לשמור בהם סדר ראוי, הכנסתי את כלם בגדר חלקי הרבור ושמושיהם, ואתה הקורא
 שום תשים אתה דברים האלה על לבך, כי נעים כי תשמרם:

דריית
 המלך
 לו כי
 למצוין
 לדרך
 הסותר
 לו אין
 בעניני
 אסף
 ה ז"ל
 תורה
 המה
 וזאת
 קטנות
 אשר
 וסורת
 הללו
 לכתוב
 ספרי'
 הולא
 זויגע
 עס
 ידידי
 סורת
 אבס'
 בק"ק
 ת פי'
 מומנו
 יום:
 יום:
 גורתי
 לקלי'
 וסרות
 הרב
 יום,
 דברי
 (ג)
 רתיה
 תיכס
 ה'
 מס'
 דקדק
 קיויות
 תקון

הקדמה

מחלקי הדבור ושימושיהם בלשון :

בעלי הלשון מנאו שכל התיבות, אשר בהן ישתמש האדם להודיע את מחשבות לבו לזולתו יתלקו לשלשה סוגים, ומהיכה או שמורה או פעלים או מלות : ולכל אחד מהסוגים הללו סגולות מיוחדות מה שאין לזולתו. מקצתן סגולות עכמות והן שוות בכל הלשונות ההולכות על סדר הגיוני, ומקצתן מקריות, משתנות ומתחלפות לכל עם ועם בלשונם. וכדבר על כל אחד מהן בפרט, וכמקור על גדרו, ועל סגולותיו ושימושו בלשון הקודש : ולפי שהדבור החזוני שהוא המבטא, מיוחס ונערך עם הדבור הפנימי, שהוא הרעיון, נריך שאקדים לך איזה כללים מתכמת הדבור הפנימי, לקוחים מדברי הרמב"ם ז"ל במלות ההגיון, עם תוספת באור ושנו לשון, הרחבה וקצור, כפי הצורך אל ענינו, ועוצבת העיונים, אשר אין בהם תועלת אל כונתנו עתה, כדי להקל הדבר על התלמידים, אשר לא הרגילו ללכת בדרכי הנסיונה ההיא, ולא שקדו על שעריה :

המשתכל

בכפשו ומשגיו על פעולותיה ימנא שיש בכחה להשקיף על שני מושגים (בין שיהיו מורגשים או מושכלים) יחד, ולשפוט עליהם, אם הם נכנסים בגדר אחד כללי, ויהיה האחד ממוין השני או מסוגו, אם לא : ואם הם ממוין או סוג אחד, או יחד הם הכח הזופט בכפשו ויגזור אומר, א הוא ב : ואם לא, יפריד ביניהם ויגזור לומר, א אינו ב : ד"מ אם תעלה על רוחך, התפוח הוא אדום, יהיה זה גזירת הכח הזופט בכפשו לחבר רעיון התפוח, עם רעיון האדמיונות, ולגזור שהתפוח נכנס בגדר האדמיונות : וכן אם תאמר האדם הוא חי, הנה חי הוא סוג, והתבונה גזרת שהאדם נכנס וכלל תוך הסוג הזה : ומשפט כזה יקרא משפט מחייב (ביאחד זאן) : ואם תאמר, התפוח אינו חי, או האדם אינו עץ השדה, הנה הנדלת בכח התבונה בין שני הרעיונים הללו, וגזרת עליהם שאין האחד נכנס בגדר השני, ומשפט כזה נקרא משפט שולל (פרטיכד זאן) : וכל זה במחשבות הכפשו ופעולותיה הפנימיות, שהן הדבור הפנימי, ואם ינא המשפט אל הדבור החזוני, ע"י המבטא וההברה בלשון, או ע"י סימני אחרים מורגשים לאדם אחר, כגון הכתיבה והרמזיה, יקרא מאמר פוסק (אויזשפרוך) : וא"כ גם הוא או מחייב או שולל :

מעטה

כל משפט הרעיון מחובר משלשה חלקים. ממושג א, אשר עליו ישפוט השכל אם הוא נכנס בגדר מה אם לא, והוא הנקרא לבעלי הדבור נושא המשפט (סוביעקט) : ממושג ב, שהוא גדר המין או הסוג שהוא בעצמו, או דבר אשר ממנו נדע שהוא נכנס בכלל המין או הסוג ההוא, ויקרא נושא המשפט, (פרעדיקאט) : ומפעולת הכח הזופט, הגזור על א שהוא ב, או שאינו ב : וכן הדבר גם בדבור החזוני. אם תרצה להשמיע לזולתך את הישפט ההוא, נריך שתתן לכל שלשת החלקים הללו סימנים מורגשים לשניכם : סימן מורגש לא' שהוא הנושא, וסימן אחר לב' שהוא הכפשו, אשר על ידו תעיר את הכפשו הזומע להשקיף על המושגים אשר עליהם תשפוט, ועוד נריך שתוסיף עליהם סימן לפעולת הכח הזופט בכפשו, אם סימן ההרכבה והחבור בין שניהם, והוא סימן החיוב : או סימן הפירוד וההתנגדות שביניהם, והוא סימן השלילה : ד"מ אם תאמר השמים הם נבראים, יהיה תיבת השמים סימן הנושא, תיבת נבראים סימן הכפשו, ותיבת הם סימן החיוב : וכן אם תאמר השמים אינם נצחיים, יהיה תיבת השמים נושא, תיבת נצחיים הכפשו, ותיבת אינם סימן השלילה : והתיבה ההיא המיוחדת לסימן משפט הכפשו והשערתה נקראת לבעלי העיון ההוא, הרכבת המשפט (פרטיכדונג ווארט) :

פעמים

שיהיה המשפט מוכרח בעצמו ומחויב מצד גדר הדבר ומחיותו, עד שאי אפשר בזה אופן שיהיה הדבר בענין אחר : ד"מ מספר חשעה הוא מרבע שלשה על שלשה. זהו משפט מחויב ומוכרח, אי אפשר להעלות על הדעת שלא יהיה כן : וכן אין במשלש ישר הקווים זווית נצב יותר מאחד, או כל משפט הוא אם מחייב או שולל, וכן כל נמצא הוא אם רוח או גשם, כל אלו נקראים משפטים מוכרחים, לפי שאי אפשר להעלות על לב שיהיה הדבר על ענין אחר, כי הפכס נמנע וכולל סתירת עצמו :

והנה משפט כזה לא יפול תחת הזמן, כי צמוכרות מה שהיה הוא שהיה, ומה שהיה כבר הוא, ואמיתת המשפט נשאר על ענינו ומכוננו כל הימים, בלי שנוי וסלוק כלל: לכן לא יהיה בהרכבת המשפטים הללו סימן להוראת הזמן, ולא יתכן לומר מספר חשעה היה או יהיה מרבע ג' על ג', וכן ביתר המשלים שזכרנו, לא תסמן בהרכבתיהם כי אם החיוב או השלילה גרידא, בלי ענין הזמן העבר או העתיד או הניכוני, כי אין לזמן ענין עמהם כלל: ודרך לשון הקודש שלא לתת סימן כלל להרכבת החיוב, נאמר ד"מ כל מספר אם זוג אם נפרד, והכונה כל מספר הוא אם זוג אם נפרד, (יעדי נאהל איזט ענדוועדר גראדי אדר אונגראדי), נאין סימן לתובת איזט, שהיא תובת ההרכבה: וסימן השלילה הוא אין או בלתי ודומיהם:

ויש שיהיה ענין המשפט בלתי מחויב מצד גדר הדבר ומהותו, כי אם אפשרי מצד עצמו, אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא, ואנחנו נזרנו עליו לאמר שהוא היה או הוה או יהיה נמצא או בלתי נמצא, ומשפט כזה נקרא משפט מחלט: כגון נח איש צדיק חמים או ידו אוחזת, השמש יצא על הארץ ודומיהם: הנה משפט כזה נופל תחת הזמן, ואמתתו תלויה בתולדות העתים והקורות: אם היה אפשר שלא יהיה, ואם הוא בלתי הוה, אפשר שהיה או יהיה וכן בחלופם, ולכך ישתנה צו סימן ההרכבה עם שנויי הזמן, ותוכל לומר נח היה או יהיה איש צדיק חמים: הוד היתה או תהיה אוחזת, וכן השמש היה או יהיה יוצא על הארץ, ותובת היה כוללת משפט הרעיון עם הוראת הזמן העבר, שעורה הוא במה שעבר: ותובת יהיה כוללת משפט הרעיון עם הזמן העתיד לבא, שעורה הוא במה שעתיד להיות:

נושא המשפט וכאילו הם שמות, ועל הרוב נושא המשפט הוא שם עצם, ממנו התחלת המשפט, אם הוא נכנס תחת גדר מה אם לא: והנשא הוא על הרוב שם תואר, מורה על גדר הסוג או המין אשר בו יכנס הנושא או לא יכנס: וסימן ההרכבה שניניהם המורה על פעולת הכח הנופץ לחייב או לשלול כשוא המשפט מנושא, הוא הפעל הראשי, נקרא לבעלי הלשון דבור המציאות (דש זעלבשטענדיג צייט ווארט), היות (זיין): כללו בסימן אחד כמה ענינים, (א) משפט הנפש בחיוב או שלילה, (ב) הוראת הזמן במשפטים מחלטים: ופעמים שכללו בו גם (ג) הוראת הגוף, אם הנושא הוא המדבר בעצמו, או הוא השומע או גוף שלישי, וכן (ד) הוראת המין, אם הנושא זכר או נקבה או עומטוס, ד"מ, אהיה חהיה, חחיה, אינו, אינה ודומיהם, ומאמר פוסק כזה נקרא לבעלי הלשון מאמר שלישי, על שם שלשת חלקי המשפט שהם הנושא והנשא ותובת ההרכבה המסומנים כל אחד בסימן מיוחד:

והנה מצאנו שלפעמים כללו מניחי הלשון בדבור ההוא בעצמו גם את הנשא, ד"מ התהלך נח, שעורו נח היה מתהלך: יחי ראובן, השעור ראובן יהיה חי, וכלל א"כ בדבור אחד, משפט הנפש, הוראת הזמן, והגוף ומין וכשוא המשפט, ובלה"ק וכן במקצת לשונות העמים הקדמוניים הוסיפו על כל ההוראות האלה את הוראת הנושא, וכללוהו עמהם בתיבה אחת, להגיד אם הנושא הוא גוף המדבר או גוף השומע, או גוף שלישי: ד"א גרתי, ענינו אני הייתי גר: חחיה, שעורו אתה חהיה חי: שכבחת, הוא אתה הייתם שוכבים, ודומיהם: והו ענין הפעל (צייט ווארט) הנזכר לבעלי הלשון: שעורו הדבור הכולל את משפט הנפש לגזור בחיוב או בשלילה, מצורף עם הוראת הנושא, (ולפעמים גם עם הוראת הנושא), והזמן והגוף והמין, לעת הצורך בהם לכוונת המאמר: ומאמר כזה שיבא בתוכו הפעל, הכולל את הנושא עם התיבה המרכבת, בסימן אחד, יקרא מאמר שני: לפי שלא הונחו לשלשת חלקי המשפט, כי אם שני סימנים, וסימן הנושא כולל גם תובת ההרכבה:

והמקור הוראתו משפט הנפש שזכרנו לבדו, לחייב או לשלול דבר מדבר, בלי שנויי הגוף והמין, ובמקצת לשונות גם בלי הוראת הזמן: כילפעמים ננטרף להשתמש בפעל גרידא מופשט מיתר ההוראות הכלולות עמו, כגון אם תרצה לדרוש על כשוא המאמר, לעשותו כשוא המאמר, ולגזור עליו: ד"מ אמרת האדם הוא לבדו, הנה האדם נושא, הוא דבור המציאות, לבדו כשוא: ואם תרצה לגזור על ענין המנא האדם לבדו, ולשפט עליו משפט מה, ע"כ תשתמש במקור, ותאמר היות האדם לבדו לא טוב: הכשוא כעשה

ת לבו
לוח:
ית והן
ת לכל
ושמשו
נימי
מדברי
הצורך
הדבר
דיה:
ושגים
כנסי
אחד
ויגזור
הכח
בגדר
האדם
ואם
ה צין
נקרא
דבור
ימני
(ד)
שכל
משפט
כדע
עולת
אם
הללו
הוא
ועוד
זכור
סימן
מים
סימן
וא
פאר
דבע
היה
אם
טים
כנס

הקדמה

נעשה נוסף, ושפטת עליו כשוא שני לא טוב: והנה הנשוא הזה השני, פעמים שיהיה תואר הפעל ופעמים שיהיה תואר התואר, כי בכל משפטים שניים, שנשואם פעל, אם תגזור דבר מנשואם, יהיה הנגזר נשוא הפעל, ויהיה הפעל המתואר, ונשואו תואר: ואולם במשפטים שלישיים שנשואם שם, כאשר תשפט על השם ההוא, יהיה הנשוא השני תואר התואר: ולהלן נדבר עוד מזה: וכאשר יבוא הנורך בלשון לשמה הדבה במקור וליתם לו תוארים, יעשו ממשו שם, הנקרא שם המקרה, ד"מ אהבה, שגאה, בריאה, יצירה, ודומיהם: ולכן חז"ל שהנשואים להשתמש פעמים רבות בתוארים על האופן הזה, עשו מרובם שמות המקרה, ישיבה, סיכה, רחיצה, נטילה, ודומיהם: והאחרונים הרבו לחדש שמות כאלה, כפי הנורך בהשתקם הדרשות העיוניות מלשונות אחרים, אמרו הויה, הפסד, הכרת, אדמויות ודומיהם:

עיניך

רואות בכל הלשונות הנודעות לנו, שלפעמים ישתמשו במאמרים שלישיים, וסימניו הנשוא לבד ותיבת ההרכבה לבדה ע"י דבור המציאות, ויאמרו הארץ היתה חרו, יוסף היה נער, מה יהיו חלמתיו ודומיהם, ומאמר כזה קראו מאמר שלישי: ולפעמים יגזרו להשתמש במאמרים שניים, לכולל כשוא המשפט עם ההרכבה בסימן אחד, ולהשתמש בפעל, כאמרך ד"מ הלך תחת היה הולך, ינא תחת היה ינא, וכן ישוב ישקוט, יאכל, ישמרו ודומיהם:

ודע

לך שלא בא הענין הזה על דרך מקרה והזדמן, או מנזר ההסכמה לבדה בלי עעם וסנה, כי אם יש בזה כוונה מיוחדת וכלל הגיוני, מתי נכטרך להשתמש בפעל ראשי הנקרא דבור המציאות, ומתי הותר לקצר ולהשתמש בפעל שני: אף יש בזה הבדל בין לה"ק ליתר הלשונות הנודעות לי, כבר העירתי עליו בביאורי למלות ההגיון לראשונים ז"ל, אעתיק משם את הנאות והמועיל לכונתינו:

בכל

הלשונות הנודעות לי נצטרו להשתמש בפעל שני אם היה בשוא המשפט פעולה או קבלת הפעולה (ווירקען אדער לידען), או הפכו שהוא העדר פעולה או העדר קבלתה: והכלל שיהיה רעיון הנשוא שני ותמור' ע"י פעולת הפועל במקבל הפעולה, או העדר השני והתמור' ההיא (פרענדרוכט דורך ווירקען, אדער מאנגעל דער פרענדרוכט): (ואל תתמה על היות עניין משותף לשני ההפכים, לשנוי ולהעדרו, כי כל ההפכים מתדמים בגדרם, אלא שאחד יתייב ואחד ישלול, ולכן במבטא דין אחד להם, ויתחלפו בסימן החיוב או השלילה), ד"מ הלך (גינג), חי (לעבט), ימות (ווירד שטערבן), ינוע (ווירד זיך צעוועגען), ודומיהם: הענין אשר עליו יורה כשוא המשפט הוא פעולה או קבלת הפעולה: או הפכס שהוא העדר פעולה או העדר קבלת הפעולה הראויה, ובכל אלה נשתמש בפעל ובכלל כשוא המשפט והרכבתו בסימן אחד:

אמנם

אם יהיה בשוא המשפט לא שני ולא העדר שני, כי אם מקרה, תואר, או משג ממשגי הנשוא, כמו שקור, תהו ובהו, אחר, גדול, קטן, חכם, רב, מעט, ודומיהם, או אין לכולל הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אחד, כי אם נכטרך ליתר לכל אחד מהם סימן לבד, ע"י דבור המציאות ולומר ד"מ (וואר שווארן, וואר חונפערמאליך, וואר פערמישט, ווירד אייכט ווירד גראס, קליין, ווייזע, פיל, וועניג זיין):

בן

הדבר בלשונות העמים הנודעות לי, אבל בלשון הקודש ימצאו מאמרים משתמשים בפעלים, אף על פי שאין בשוא המשפט לא שני ולא העדרו, כי אם תואר מתוארי הנשוא, כגון השך משחור, שצרו היה חושך: אגדל סמך פי' אהיה גדול: וכן ארמו עצם, יארימו, ילבינו, יחכמו, זקנתי, שבחתי, קטנתי: בכל אלה הפעלים ודומיהם אין רעיון הנשוא לא שני וכן העדר שני, לכן אם תרכה לתרגם הדבור בלשון אשכנז, ד"מ, אי אפשר מבלתי שתשתמש בדבור המציאות, ותאמר (וואר פינסטר, ווערדי איך גראס, או גרעסר זיין, ווערדן ראטה, ווערדן ווייס זיין, ווערדן ווייסע זיין, איך וואר אלט, גרויס, קליין): וכן ביתר הלשונות שזכרתי, כי זהו הכלל המונח להם, שלא לכולל הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אחד, כי אם בהיות רעיון הנשוא שני או העדרו, וברל אלו אינו כי אם תאר מתארי הנשוא: ואולם בלה"ק אם יהיה כשוא המשפט מקרה משתנה, כלומר הנופל תחת השני, נשתמש בפעל שני, אף אם אין הכונה

הכונה עתה לדבר על ענין השני או העדרו : וכל המשלים שזכרנו ענינם מקדים משתנים
ובלתי עצמותים לנושא , לכן ישתמש בעל לה"ק בפעלים : אבל אם יהיה כשוא המשפט
תואר עצמותי , או מקרה קיים בנושא ובלתי נפרד ממנו , או תנערך גם בלה"ק להשתמש
בדבור המציאות : ויש עוד דברים ודקדוקים עיונים בענין הזה , אלא שאין להאריך בהם ,
לפי שהם יוצאים מהכונתנו : ואתה תן עינך ולבך על ההכרח הזה שבין הלשונות , כי
תועלתם רבה בבאור הכתובים ובלעדו אי אפשר לתרגם המקרא בשום לשון כראוי , כי
לא תדע מתי תנערך להמיר מאמר שני במאמר שלשי :

והנה בכל הלשונות כלם יש טלוייה תואר הדבר אל המתואר , בלי גזירת הכת
השופט כלל , לא נחייב ולא נשלל עתה דבר מדבר בפועל , כי אם נסקוף
במחשבתנו על העצם המתואר כך וכך , ואז לא יהיה התואר כשוא המאמר , כי אם
חלק מחלקי הנושא או הכשוא , ויקרא שם התואר גרידא : והרמז"ס בשער י"ג מנולות
ההגיון קרא לו מאמר מרכב הרכבת באור וחנאי : ד"מ אם תאמר העיר הגדולה ,
או העיר הקרובה , תשתמש בשם עצם ותואר גרידא , ושניהם כשוא המאמר או כשואו :
וכן האנשים השלמים או אנשים שלמים , הנה תיבת השלמים או שלמים אינו כשוא
המאמר , כי אם תאר גרידא : אבל אם תאמר העיר גדולה , העיר קרובה , האנשים
שלמים , אז מלות גדולה , קרובה , שלמים כשוא המאמר , לא שמות התואר גרידא :
והכלל כשוא המאמר יבא תמיד בלי ה"א הידיעה , אף אם ילוי אל נושא הכודע בה"א
הידיעה , אבל שם התואר גרידא נריך שיזוה שם העצם המתואר על ידו . ואם יהיה
המתואר כודע נריך להודיע גם את התואר בה"א הידיעה : ולזה והאבן גדולה על פי הבאר
(בראשית כ"ט ז') , גדולה כשוא לא תואר גרידא , עיין הבאור שם :

ובלשון אשכנו כך הוא הענין , אם יהיה שם התואר גרידא , ישתנה גם הוא בשנוי
העצם , כפי המון והמספר , תאמר (גראסער מאן , גראסע פרויא , שעניס
צוך , גראסע מענכער , שעני ביכער) : אבל אם יהיה השם כשוא המאמר , לא ישתנה
לא במין ולא במספר , כי אם ישאר על מתכונתו , כאלו הוא תאר הפעל (אדווערביום) :
כמו (דער מאן איזע גראס) : לא (גראסער) : (דיא מענכער זינד גראס) : לא (גראסע) ,
כמשפט התואר גרידא : (דיא פרויא איזע גוט) , לא (גוטע) : (דיא ווייבר זינד גוט
דיא ביכער זינד שעקן) , לא (שעהנע) : וביתר הלשונות הנודעות לי לא מנאתי הבדל
בין שתי הנחיות הללו , כי אם משפט אחד לשתיהן :

וימצאו שמות העצם שאינם לא כשוא המאמר ולא כשואו , אף לא חלק מחלקיהם ,
כי אם מתיחסים אליהם יחס מה , ועל ידי היחס הזה הם מגבילי את
הנושא או את הכשוא , ומיחדי אותו , להבדיל בינו ובין כל דבר זולתו : ד"מ באו בצל
קורחי , באו מוסב על האנשים האמורים למעלה , והם כשוא המאמר , ותיבת באו היא
כשואו , תיבת בצל אינה לא כשוא ולא כשוא , כי אם מתיחס אל הביאה , שהיא הכשוא ,
להגבילו ולהודיע אנה באו : תיבת קורחי מיוחדת ומגבלת את הכל , להגיד כל של מה
היה , והודיע שהוא כל קורתו , וכן כל כמזהו :

ודע שיש הבדל בלשון בין השמות שהם כשואי המאמר או כשואו , או חלק מחלקיהם ,
לשמות שאינם אלא מתיחסים אליהם :

כל שם שהוא חלק מחלקי המשפט , בין שיהי' נושא או כשואו , או תואר מתאריהם ,
יבא ביושר , ויקרא שם ישר (קאווס רעקטוס . כאמינאטיף . דער בענכנפאלל .
דיא ערשטע ענדיגונג) : וכל שאינו כי אם מתיחס אל חלק מחלקי המאמר על האופן
שזכרנו , יבא בנטייה , ויקרא השם הנוטה (קאווס אבליקוס . דיא איבריגען ענדיגונגן) :
זכר הרמז"ס ז"ל מזה בשער י"ג מבאור מלות ההגיון , אלא שלא נתן בהם גדר כראוי :
והגדר הזה הוא הגיוני , ברור וככון ומשותף לכל הלשונות , אלא שיתחלפו בדרכי
הנטייה ומספרם , ומשפט לה"ק להורות על הנטייה (א) ע"י סמיכות הענין : (ב) ע"י
תיבת אח : (ג) ע"י אותיות בכל"ס או ע"י התיבות הנאות במקומם , כאשר אנאר :

ותדע מזה שכל מאמר אי אפשר שיבאו יותר משני שמות ביושר , והם הכשוא ,
והכשוא , וכל מה שיתחבר עמהם : דהיינו אם תשתמש בדבור המציאות . ותניח
הכשוא לבדו , כי אז אף הכשוא שם , ובא ביושר , כמו שאמרנו , ויהי' המאמר בעל שני
שמות

שיהיה
ל , אם
תואר :
א השני
ולחם
צירה ,
עצו ,
הרבו
רים ,
יס ,
יאמר
קראנו
עס
תחת
טעם
בפעל
הבדל
מנ"ס
לה או
העדר
או ,
וכנ) :
דמים
בסימן
וירד
קבלת
אלה
או ,
כס ,
אם
ורן ,
ל ,
גשים
וארי
רמו
יהם
בלשון
ברדי
י ,
הס ,
או
כשוא
אין

הקדמה

שמות ישרים: ואולם יש שלא יבא במאמר כ"א שם אחד ביושר: וזהו במאמר המשתמש בפעל שני, שהוא כולל הנשוא עם התיבה המקשרת, ונותן לשניהן סי' אחד, כמו שבארנו למעלה, כי אז לא יארכי אס הנשוא הנא ביושר, כי הנשוא כשתנה מתמונת השם, וכשתר בכלל הפעל, ויהיה המאמר בעל שם א' ישר: ופעמים שיסתור גם הנשוא, ואז לא יבא במאמר ההוא שם ישר כלל, ד"מ ולאנשים האלה לא תעשו דבר כי על כן ונו', אין בכל המאמר הזה שם ישר כלל, כי הנשואים נוכחים העשו, או נסתרים באו, והנשואים בכלל הפעלים השניים, ולא נשארו א"כ כ"א שמות נועים, לאנשים עם למ"ד הנטייה, דבר, הוא הפעול, שדרכו לבא עם מלת אח, בצל עם ב"ת הנטייה, קורחתי והוא כסוף עם הכווי, כמו שבאר:

והנטייה הריא שזכרנו, או היחס שבין חלקי המאמר לשמות זולתם, פעמים שיהיה ממאמר הכמות (עיין מלות ההגיון להרמב"ם ז"ל שער יו"ד ומה שפירשתי שם), ואז אס יהיה יחס השווי והדמיון, יכוין על ידי אות כ, כמו בנן ה' בארץ מצרים (בראשית י"ג י'), כמוך כפרעה (שם מ"ד י"ח): ואם יהיה יחס החלק אל הכל, יסומן על ידי אות מ, יגדל ממנו (שם מ"ח), קטן מהכיל, קטנתי מכלל החסדים, (שם ל"ב י').

ואם יהיה היחס ההוא ממאמר המנטרף (והוא יחס בין שני דברים, שאין מציאתו באחד מהם כלל, כי אס בהקפה והנטרפות בין שניהם, כגון יחס האב והבן, האדון, והעבד, האוהב והנאהב, ודומיהם), או תקרא הנטייה הריא סמיכת ענין, (געניטיף), צייג-פאלל, כוויאטע ענדיגונג: ויש ציימן הסמיכות הנדל בין לה"ק ללשכות העמים הנודעות לי, והוא זה: בלה"ק ישתנה השם הנסמך, והוא שם הדבר אשר רכית להגבילו וליחדו על ידי יחוסו עם הדבר אשר הוא מנטרף אליו: ובלשכות אחרות ישתנה השם אשר הוא נסמך אליו, שהוא שם הדבר המגביל ומיחד את הסמוך, ד"מ אס יהיה הנפרד בנים (קינדער), ותרכ' להגביל וליחד את הבנים, אשר עליהם יסוב המאמר, ע"י יחס מנטרף אל אביהם, תאמר בלה"ק בני איש אחד, ותשתנה השם המוגבל והמיוחד ע"י היחס ההוא, ובלה"ע תאמר (קינדער איינש מאנעם), ותשתנה השם המיוחד ומסמן: וכן הויה השרה, בל"א (טירי דעו פעלדז) ודומיהם. ואם יהיה היחס ההוא ממאמר יפעול, (עיין מלות ההגיון שם), והוא יחס הפועל אל הפעול יבא הפעול עם תיבת אח (דהיינו אס יהיה השם נודע, כידוע למדקדקים), והנטייה הריא תקרא (אקוזאטיף, קלאג פאלל, פירטע ענדיגונג): ואם יהיה היחס ממאמר מחפעל, והוא יחס הפעול אל פועלו. או יש הנדל בין לה"ק ללשכות העמים, שבלה"ק יבא עם מלת אח, כאלו הוא אקוזאטיף, ובלה"ע יבא על משקל ישר, כמו (נאמיכאטיף): וטעם לדבר, הנה כא ידעת. שנושא המאמר וכשואו יבאו על משקל ישר, ושאר שמות המאמר יבאו על משקל נוטה, לזה בבניני האבות (האנדלנדי צייטווערטער), שהיחס בהן ממאמר יפעול, יהי' הפועל נושא המאמר, ויבא על משקל ישר, והפעול יבא עם אח, על משקל נוטה: אבל בבניני התולדות (ליידנדי צייטווערטער), שהיחס בהן ממאמר מתפעל, יסוב הפעול להיות נושא המאמר: האשל בזה, אמרת ראובן אבל את התפוח: ראובן נושא, התפוח שהוא הפעול נושא, ובא ציימן אקוזאטיף: ואם תאמר התפוח נאכל מראובן, יסוב התפוח, שהיה נושא המאמר להיות נושא: מעתה יש בתיבת התפוח בכל בניני התולדות שתי בתיבות, בתיבת הפעול, ובתיבת הנושא. ומכיון לה"ע עזבו בתיבת הפעול, והניחו את השם על משקל ישר (דער אפפעל ווירד געגעסען) ציימן (נאמיכאטיף): ובעל לה"ק ישתמש ציימן הפעול ויאמר את התפוח נאכל, אע"פ שב להיות נושא המאמר, אחרי שלא סר מהיות פעול: לזה בלה"ק משפט אחד ליחס מאמר מתפעל, עם יחס מאמר יפעול, ויאמר ד"מ ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ה), יתן את הארץ (במדבר ל"ב ה'), ויושב את משה (שמות י' ח'), אף שהיחס בכל אלה ממאמר המתפעל, כמשפט בניני התולדות: ואני עוררתי על היסוד הזה בבאורי (בראשית א' א').

ויש מלת אח שאינה סימן הפעול, ושעורה כמו עם, כמו את יעקב איש וביתו באו (שמות א' א'): ויתהלך חנוך את האלהים (בראשית ה' כ"ב): וההנדל

בין

שנין שתי הוראות המלה, הוא שכאשר יהיה סימן הפעול, יהיה מגזרת נחי עי"ן:
והראיה על זה, שעם אותיות הכנוי יאמר אותי ואתך, ודומיהם, ואם יהיה הוראתו
כהוראת מלת עם, אזי הוא מהכפולים ויאמר נסמיכות אחי מלבנון (שיר השירים ד' ח')

ופעמים

שהיה היחס ההוא ממאמר האכה ומתי (והוא הסוג המשגי והשגי להרמב"ם
ז"ל), והוא יחס הדבר אל המקום או אל הזמן, כי הזמן והמקום מתדמים,
וכל תנועה ושנוי בזמן ובמקום: וסימן יחסי המאמרי' הללו ב"ת, למ"ד, מ"ס. כי
לכל תנועה ושנוי שלשה גדולים, גבול שממנו התחיל הדבר להתנועע: גבול שאליו
יכוון השנוי או התנועה ההיא, וגבול בו, שבו הדבר עתה בזמן המדובר עליו: וכן
כל סנה פועל' היא כמו הגבול שממנו, כי מן הסב' ההי' התחל' הפעול': והסנה
התכליתית, מיוחסת אל הגבול שאליו, לפי שהתכלי' הוא סוף המעש', כעין הגבול
שאליו תכוון הפעול': ובלשונות העמים הגבול שממנו והגבול שבו מוסומים בסימן
אבלאטיף, והגבול שאליו בסימן ראטיף: ובלה"ק הגבול שאליו, וכלל בו התכלית
מוסומן באות למ"ד, שהוא כמו אל: עיין מה שכתבנו מזה על פירש"י לך לך מארכך
(בראשית י"ב א'): והגבול שממנו, ועמו הסנה הפועלת, יסומן באות מ"ם, שהוא כמו
מן: והגבול שבו יסומן באות ב"ח, שהוא כמו בו: עיין באורנו על והנוחד בבשר
ובלחם (ויקרא ט' ל"ב), ועל במראה הצבא (שמות ל"ח ח'), ההנדל שנין אמרנו
מבשר ומלחם לאמרנו בבשר ובלחם, וכן בין אמרנו ממראה הצבא, לאמרנו
במראה: ויש עוד שמוס מיוחד ללמ"ד, והוא לכלול הדבר הנאמר בפרט או לפרוט
הדבר הנאמר בכלל, כמו לכל כלי המשכן (שמות כ"ז י"ט), לכל האהה והמופתים
וגו', ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול (דברים ל"ד י"ג), ויהרג מלכים אדירים
לסימן מלך האמרי ולעוג מלך הנגן (תהלים קל"ד), עוררתי על היסוד הזה בכמה
מקומות מבאורי, ואין כאן המקום להאריך בו:

חלק

מחלקי הדבור נקרא בלע"ז (פראנאמיכא, פירווערטער), על שם שיבאו על
הרוב במקום שהיה נריך לכפול השם, ויבאו החת השם ובמקומו: המשל בזה
במקום שם המדבר יאמר אני, במקום שם הגוף השומע, יאמר אתה, ובמקום הגוף
השלישי המדובר בו, יאמר הוא: וכן תחת עבר האיש אשר נופר שמו בהקודם
יאמר עברו, וכן עברי, ועברכם: ובפעלים במקום הוציא גוף השומע יאמר הוצאת:
במקום הוציא גוף השומע את גוף המדבר, יאמר הוצאתני, והרמב"ם ז"ל במלות
ההגיון קראם הנסתרים, ובעלי לה"ק יקראו להם הכנויים, על שם שהאותיות הללו
ה"א, כ"ף, נו"ן, וי"ו, יו"ד, מ"ם, יבאו תמורת השם כנוצר: גדר הכנויים, שם
סימני היחס שנין כל דבר עם אחד מהגופים, המדבר, והמדובר אליו, והמדובר ממנו:
אם כנוי השם, בהיות השם מיוחס אל אחד מהגופים המדבר או הנוכח או הנסתר: כגון
עברי, עברך, עברו, או כנוי הפעל, אם יהיה אחד מהגופים הוא הפועל או הפעול,
הנושא או הכשוא, כגון עשיתי, גמלח, אכלה: או כנוי המלה, כאשר תיוחס המלה
אל אחד מהגופים, כגון מן את יאמר אותי, מן אל יאמר אליך, וכן מן מאוד יאמר
מאורך כמוני: וכן כנוי השמושים, שמוש הבי"ת, כמו בך בנו, והלמ"ד, לך, לכם:
והמ"ם, מני, ממני, כמו מן אני:

ודע

שיש הבדל בין חלק הדבור הנקרא לבעלי לה"ק הכנויים, לחלק הנקרא בלע"ז
פראנאמיכא: בלה"ק לא יקרא היחס ההוא הנוצר כנוי, כי אם בהיותו ממאמר
המנטרף או ממאמר יפעול ומתפעל: ממאמר המנטרף, ויבא במקום סמיכת ענין, כמו
אבי, אשתך, כשמעו, בואך, צאתך, למענך, כלם במקום שלי, שלך, של,
שהם סימני הסמיכות: ואם יהיה ממאמר יפעול או ממאמר מתפעל, יבא במקום סימן
הפועל והוא השם הישר, או במקום את, שהוא סימן הפעול: כגון, אהבתיך, נאקו'
המדבר אוהב את הנוכח: עשיתי, במקום הנוכח עשה את הנסתר: ומכאן שיבא
תחת יחס למ"ד או מ"ם השמוש, היקרך דברי (במדבר י"א כ"ג), במקום היקרה לך,
יצאוני במקום יצאו ממני, נחתני במקום נחתה לי, עשיתני, במקום עשיתו לי:
והנה לפעמים תהיה הוראת הכנוי בספק, אם היחס הוא ממאמר המנטרף, או
ממאמר

המשמח
והשארנו
וכסתר
לא יבא
אין בכל
הכשואים
הכטייה
התי והוא
ס' שהיה
ספירשתי
מצרים
יסומן
סדים
מזאתו
ב והבן
ענין
לה"ק
הדבר
בלשונות
הסמוך
עליהם
ההשם
ותשנה
ס' יהיה
הפעול
הכטייה
המאמר
בלה"ק
זע"ז
דמות
שהיחס
בא עם
ממאמר
תפוח:
התפוח
בתיבת
לה"ע
עסען
אכל
ל אחד
(שמות
אף
היסוד
וביתו
ההנדל

הקדמה

ממאמר יפעול : כגון באהבתו אותה (בראשית כ"ט ב'), השעור האהבה אשר לכסתר
 וזא במקום הסמיכות, כמו באהבת הכסתר אותה : באהבתה חשגה חמיד, (משלי ה'
 י"ט), הוא ממאמר יפעול, וזא במקום אח, כמו באהבה את הנסחרת, כי המקום
 יחזר עם הפועל כפי יחס המנטרף (גענוטיף), ועם הפועל כפי יחס יפעול (אקוזאטיף) :
 ומשמרף את השבועה, הוא במקום יחס המנטרף, שהמכונה אליו הוא הנוכח השומר :
 לשמרך בדרך, הוא במקום יחס מתפעל, שהמכונה אליו הוא הנוכח השומר, וכן דומיהם,
 וכל ספק כזה כריך שיוכן מענינו, ולזה אני אומר בכונת הכתוב (משלי י"ז ג') מנרף
 לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, שהמכונה לא לפי מה שאחרים מהללים אותו, אלא לפי
 מה שהוא מהלל : שאם תרצה לבחון את האדם, ולדעת את הנפין בלבו, התבונן בדברי שהם
 משוכחים : אצלו, ויקרים בעיניו, וע"י זה תדע את תכונתו ומדותיו, והבחינה הזאת
 לאדם הוא, כמו מנרף לכסף וכור לזהב, אשר על ידיהם יודעו הסוגי מבין המתכות העהור :

ובלשונות העמים הכניסו בגדר חלק הדבור הזה עוד כמה ענינים, עד שקצתם
 מנו שבעת מיני פראנאמיכא, ובראית הלשונות העמידום על ששה : ואף
 שאין נורך בלה"ק לזכרם ביחוד, ולדרוש על פרטיהם, מ"מ יש בהם תועלת לתלמידים,
 המדקדקים אחרו התרגום האשכנזי, ורוצים לדעת מדוע פתר המתרגם פעם ככה, ופעם
 ככה : ואזכיר את שמותם למיניהם, ואודיע את ששםם והוראתם :

המין הראשון כנויי הגוף (פערסענליכי פירווערטער), אטי, אתה, הוא, היא, היא,
 אכננו, אתם, אתן, הם, הן. והו כאשר יורו על הגופים שהם
 נושא המאמר או כשואו, אלו הם באים על משקל ישר (כאמיכאטיף) : ואם הם נוטים יבאו
 תחת השמות הנוטים, והוראתם כהוראת השמות הנוטים, שהי' היחס שבין חלקי המאמר
 לדבר אחר : אם סימן הפועל, כגון אותי, אותך, או סימן הנבול, מונכי, מונך, לי,
 לך, בי, בכס, או סימן השוי, כמוכי, כמוכס :

ובכלל כנויי הגוף כנויים חוזרים (פראנאמיכא רעזיפראקא, מין, אונז זעלבסט,
 מין זעלבסט, מיינר זעלבסט), והם סימני יחס פעולת הפועל אל עצמו :
 וחז"ל הרגילו לפרש תיבת עצמו, המאבד את עצמו, לטובת עצמו : וכתב הרד"ק בשרש את,
 ויראו עוטרי ב"י אותם ברע (שמות ה' י"ג), עצמם : ביום האשח אותו (במדבר ז' פ"ד)
 עצמו : ויקבור אותו (דברים ל"ד ו') עצמו, כי מרע"ה קבר את עצמו, ודעת רז"ל שהשם
 קבר אותו, ויש מרז"ל שפיר', גם הם ויקבור אותו עצמו : כמו שאמרו על והשיאו אותם עין
 אשמה (ויקרא כ"ב ט"ז), וזהו אחד משלשה אתים שהי' ר' ישמעאל דורש בלשון עצמם : וכן
 יביא אותם, ויקבור אותו : וכן וירשו הרועים אותם (ישוקאל ל"ד ח'), עצמם : יביא
 אותו אל פתח אהל מועד (במדבר ו' י"ג), יביא עצמו, או פירושו יביא הכהן אותו
 עד כאן לשונו :

המין השני כנויי הקנין (פאסעסיווא : מין, דין, זין, אונז וכו') : והם
 שאמרו שהם ממאמר המנטרף : והוראתם הוראת הסמיכות, שהיא
 יחס מנטרף של כל דבר עם אחד מהגופים : המשל בזה, אשחי, השעור אשח גוף
 המדבר : עיניכם, הוא עיני הנוכחים : במקום אברהם ושרה אשת אברהם,
 יאמר אברהם ושרה אשתו :

המין השלישי כנויים רומיים (דעמאנטפראטיווא, דזר, יענר, ודומיהם) :
 זה, הזה, הלזה, זו, זאת, ההוא, ההיא, והוראתם יחס גוף
 המדבר אל הדברים וזלתו, בבחינת המקום, והוא ממאמר האנה : ולדעת הכש"ס ז"ל
 כשהכרתו אליו קרוב אל המדבר, יאמר הוה (דזר היר), וכשקרא חזק ממנו, יאמר
 הלזה (יענר דארט, עיין באור בראשית ל"ז י"ט) :

המין הרביעי כנויי השאלה (אינטראגאטיווא : פראגנדי פירווערטער), והוראתם
 הנקשה לדעת הגוף אשר אליו הדבר מיוחס : כגון (ווער? וואס?)
 על משקל ישר, אם הוא נושא המאמר או כשואו, דהיינו אם ידענו שהוא אדם, כאמר
 (ווער?), ובלה"ק מי? ואם לא, כאמר (וואס?), ובלה"ק מה? וכן (וועלכר?
 וועלכי? וועלכס?), איזה? איזו? ויבא גם על משקל נוטה, כגון על משקל
 הסמיכות

הקדמה

יז

הסמיכות, (וועסן? בשלמי? על משקל הפעול (ווען? וועלכן? וועלכי? וועלכש? את מי? וכן על משקל יחס מה שליו (דאטיף), (וועס? וועלכס? וועלכר?) למי? למה?)

המין החמשי כנויים מצרפים (רעלאטיווא, צניכדי פירווערטער, וועלכר, וועלכי, פון וועלכס וכו'), הנאים כשתרצה לתאר הגוף ע"י

מאמר שלם, עד שיהיה המאמר ההוא כלותואר הגוף, כגון במקום אהובך (דיין גליכער),

שאו יתואר הגוף ע"י שם התואר גרידא, אם תאמר אשר אהבה, (וועלכן דוא ליבסט),

שיהיה התואר מאמר שלם: אז יבא הכנוי לתאר המאמר ההוא המתאר עם המתואר:

המשל בזה, בנג' יחידך אשר אהבה: הנה יסידך הוא תואר לבן, והיה יכול לומר בנג' יחידך אהובך, ע"י שני תוארים, אלא שרצה לתאר אהבתו במאמר שלם אהבה, ומלת

אשר תקשור המאמר ההוא המתאר עם הגוף המתואר:

והנה בלה"ע ישמש הכנוי המצורף לשני דברים, לתאר המאמר המתאר עם המתואר,

ולתורות על מין היחס שבין המתאר למתואר: כגון במשל שזכרנו (וועלכן דוא ליבסט), תיבת (וועלכן) מורה על הצבור הנזכר, ותורה כמו כן שהיחס הוא

יחס הפעול, הנא בסימן (אקוזאטיף): וכן (דער מאן, וועלכס דוא לייבסט),

(וועלכס) הוא סימן צבור המתאר עם המתואר, ויורה גם על יחס מה שליו (דאטיף):

ובלשון הקודש תיבת אשר מורה על הצבור שזכרנו, ואם תרצה להודיע גם את מין היחס

שבין התואר למתואר, צריך שתוסיף עליו את סימנו, ולומר במשל שזכרנו האיש אשר

אחה נושה בו (דנריס כ"ד י"א), גם איש שלומי אשר בטחתי בו (תהלים מ"א

י'): וכן תאמר ד"מ אשר אליו דברת, אשר לו נחתי, אשר ממנו לוקח: תיבות

אליו לו, מסנו, הם סימני מין היחס נוספים על מלת אשר, שהיא סימן צבור

המאמר המתאר אל הגוף:

המין הששי כנויים בלתי מיוחדים (איכדעפיניטא, אוכצטימטי פירווערטער),

כגון (אייכר, יעמאכד), איש ישראל (במדבר כ"ה ו'), (יעמאכד

או אייכר פון ישראל): וכן לא נפקד ממנו איש (שם ל"א מ"ט), (כימאכד): ובמקום

הכנוי הבלתי מיוחד (מאן), ישמש בעל לה"ק בפעל נסתר, או בפעל נסתר: קרא

יתורגס לפעמים (מאן ריף, מאן כענטי), ויאמרו המפרשים שהשעור קרא הקורא:

יאמר, יתורגס (מאן שפריכט), ודומיהם:

מסגולות לשון הקודש שלא להשתמש תמיד בכנויים, בכל מקום שאפשר להשתמש

בהם, כ"א להוסיף באור, לכפול השם ולשלו, עד שמאכחו חמשה

פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר ח' י"ט): וכן נאמר וה' המטיר וגו' מאת ה'

(בראשית י"ט כ"ד), והיה יכול לומר מאתו, וכן וא' משה אמר עלה ה' ה', (שמות

כ"ד ז'), ולא אמר אלי, כי כן דרך הלשון:

וסגולה אחת בלשון לכפול הוראת הכנוי לפעמים, ולהוסיף השם על סימני

הכנוי הנכללים בפעל, כגון ואחה קח לך (שם ל"א כ"ג), והיה די

לומר קח לך, וכן ואני אקשה (שם ו' ג'), ההוא אמר (במדבר כ"ג י"ט): והיה

זה אם לתזק הכוונה, או לעורר על הפך והתנגדות שבין הדבור הקודם והמאמר,

כמו שפירשנו במקומות ההם בצאורנו:

והנה משפט לשון הקודש בהכפל הוראת הכנוי על הדרך שאמרנו, שתבא תיבת הכנוי

על משקל ישר, אף אם היה מהרדאו שתבא על משקל נוטה, דוגמת אותיות

הכנוי הנכפלות על ידה: המשל בזה, ופגריכם אחם (שם י"ד ל"ב), הראו פגרים

שלכם או אשר לכם, אלא שכן נחות הלשון, ובא שם הכפל הזה, לעורר על ההפך

שבינס לטף הנאמר בפסוק הקודם, כמו שפירש"י שם: (איייערי קערפער אנה), ולשח

גם הוא (בראשית ד' כ"ו), מהרדאו גם לו: ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו),

הכוונה לבי גם שלי, או אשר לי: הצום צמחוני אני (זכריה ז' ה'), כמו צמחוני

אותי או לי, דוגמת הכנוי נז: וכן יש לפרש יהודה אחה יודוך אחיך (בראשית

מ"ט ט'), שהוא כמו אותך יודו אחיך, וכפפל לעורר על ההפך שנינו לשמעון ולוי

הנזכרים (1)

הקדמה

הנזכרים בפסוק הקודם, כמו שפירשו המפרשים, ונא על משקל ישר אחה, כמשפט
זוכרנו:

במה שקדם הודעתך אלפעמים מנודך הרעיון לדרוש על תואר הדבר (שהוא על
הרוב בשם המאמר) וליחס אליו משיגו סגולותיו ומקורו, ואמרנו שאם נשתמש
במקור הפעל, או בשם המקרה, שענינו עצמות התואר המופשט מהמתואר, ונעשה ממנו
כושל המאמר. המשל בזה, עלה על רעיוןך, כסיל עושה זמה, הכה הבסיל כושל,
עושה כושל, זמה הפעול: ורנית לתאר הכשול במשיגו, ולכודו איכות הפעולה, תשמע
במקור הפעל ותאמר ד"מ כשחוק לבסיל עושה זמה (משלי ז' כ"ג), עשות הכושל,
כשחוק כושל: וכן ענוש לכדיק לא טוב (שם י"ח כ"ו), ענוש הוא המקור ונעשה
כושל המאמר, וממנו נגזר שלילת הטובה, שפיל משיג משיגו: וכן עשה נדקה ומשפט
כבשר לה' מוצח (שם כ"א ג'): וכן בשמות המקרה, פעלת דיק לחיים (שם י' ט"ז),
יראה ה' טהורה (תהלים י"ט י'): יראת שם המקרה, ונגזר ממנו הטערה בסיו: :

בכל אלה ודומיהם יורה המקור או שם המקרה על כושל המאמר, וינא על משקל
ישר (כאמרינו) כדין הכושל שהוא חלק ראשי מהמאמר: ויש שירה על אחד
משאר חלקי המאמר הנבתי ראשיים, כי אם מיוחסים אליהם ע"י יחס מיוספי המאמרים
שזכרנו למעלה, ואז ינא המקור על משקל נוטה, כדין החלקים הנבתי ראשיים: כגון
על הוראת יחס המנטרף, ונא בסמיכות, כמו כימי צאהך (מיכה ז' ט"ו), (דוא טאגע
דיינעז אויזניהנז), צאת הוא המקור משרש ינא, ויחזר עס ימים ע"י יחס המנטרף
(נעניטיף), וכן למצאי דעה (משלי ה' ט"ו): בהחלצה עלוור הלפש (עמוס ז' א')
ודומיהם: ועס יחס מה שאליו, ומכללו התכלית (דאטיף), נסימן למד, כמו להוציא,
לדעה, לעשות ודומיהם: ועס יחס מה שזמנו, ומכללו הסבה הפועלת (אבלאטיף)
נסימן מ"ם, מבוא באר לחי ראי (בראשית כ"ד כ"ב), טשוט בארץ ומהההלך בה
(איוב א' י'), ועס יחס השווי בב"ף הדמיון, כחצורו כשמעו, ככלוהך: ועס יחס
הפעול (אקוזאטיף), נסימן את כדיו: ואת החרגוד אלי (ישעיה ל"ז כ"ח): והנה
בכל המשלים שזכרנו הנה ודומיהם יהיה החלק הנבתי ראשי פעולה או הפעלה, ונעבור
אלא נכטרך ליחד לה זמן מבלתי זמן, נשתמש במקור כמשפט שמו המקור שזכרנו
למעלה: אמנם אם ירצה האומר ליחד לפעל ההוא הנבתי ראשית זמן וגיף ומין, או
ישונה משקל הפעל כדיו, ישוב להיות מאמר שלם בפני עצמו, ויחזר עס חלקי
המאמר הראשיים ע"י אחת מהמלות, כי, רטען, בעבור, כמו ודומיהם: כאשר
נזכור להלן שהמלות הללו מורות על יחסים המשקל הנוטה: המשל בזה וישמע אברם
כי נשבה ארזיו (בראשית י"ד י"ד), אלו רנה להשתמש במקור או בשם המקרה, היה
אומר וישע אברם את שבות ארזיו, או את שבי ארזיו, ונעבור שרנה ליחד הזמן והגוף
והמין, אמר נשבה, וקברו עס החלק הראשי ע"י תיבת כי: וכן וידע אונן כי לא לו
יהיה הזרע (שם ל"ט ט') הוא כמו וידע אונן היות הזרע לא לו: והמקור ההוא או
הפעל יהיה, הוא פעול הידיעה (אקוזאטיף), ויחזר עס הפעל ע"י תיבת כי: וכן
למען חרע (שמות ח' י"ח), הוא כמו לדער, והוא (דאטיף), לבעבור נסורה (שם
כ' י"ט), ומאז באחי (שם כ' כ"ג), הוא כמו מבואי, כמו השחר עליה, הוא כעלות
השחר: ונטיית הפעל עס מלת כי (דאס), נקרא בלה"ע (קאליוקטיף), כי בלה"ע
ישתנה הפעל כאשר יחזר אל מאמר ראשי על האופן הזה, מה שאין כן בלה"ק: ודע
ובהן זה, כי לא מנאתי לניסיה הזאת גדר ראוי לאחד מהמדקקים בלה"ע, אף שהרבו
לדבר ממנה, ולבקש לה גדר נכון:

פעמים שנכטרך לתבר מקרה התואר ומשיגו אל התואר עצמו, בלי גזירת הכת
השופט לא בחיוב ולא בשלילה, כי אם על דרך הרכבת באור ותנאי שזכרנו
למעלה, באופן שלא יהיה המקרה ההוא כושל התואר, כי אם מקרה התואר גרידא:
המשל בזה, טובה הארץ מאד מאד (במדבר י"ד ז'), הארץ נוסא, טובה כושל,
מאד מקרה הכשול גרידא: ואלו רנה לגזר ענין המקרה ההוא בחיוב או בשלילה מענת
הטובה, היה משתמש בשם המקרה, ואמר טובה הארץ מאדודית, ד"ש: עכשיו שרנה
לגזור

הקדמה

יה

לגזור שניהם הטובה, ומקרה המאד מהארץ, תהי' מקרה מאד על דרך הרכבת
 צאור ותנאי, כמו שזכרנו: זכר בפעל, ואולך אחכם קוממיות (שם כ"ו י"ג), פעל
 ההולכה הוא נשוא המאמר וקוממיות הוא מקרה ההולכה, או תאר הפעל: ואלו
 רכה לגזור ענין התואר ההוא מהמתואר בחיוב או בשלילה, היה משתמש במקור, או
 בשם המקור, ואומר הלך אתכם היה בקוממיו' או הולכת העם היה בקוממיות:
 עכשיו שאמר ואולך... אתכם קוממיות, אין ואולך כי אם נשוא המאמר, וקוממיו'
 הוא מקרה הפעל: ותיבה כזאת נקראת בלשון העמים (אדווערביום, פארווארט),
 ולאנחנו קראנו לו ג"כ תואר הפעל, אלא שנאמת הוא פעמים תואר הפעל, ופעמי'
 תואר התואר: כי אם יהיה משפט שלישי, יהיה נשואו שם, ומשיגי הנשוא ההוא
 המחוברים עמו על דרך הרכבת צאור ותנאי, יהיו תוארי הנשוא, שהוא על הרכב תואר:
 ואם יהיה משפט שני, שנשואו פעל, בהדבק עמו מקרה הפעל ההוא, יהיה תואר הפעל,
 והראוי אם כן לקרותו בשם כולל, מקרה התואר:

ואתה

תראה במקומות רבים מנאורנו, שמדרכי לה"ק שיבא תאר הפעל או מקרה
 התאר ההוא בפלס שם המקרה, דהיינו ששם המקרה גרידא בלי שמוש יורה
 על מקרה התואר: כגון תיבת קוממיות שזכרנו בזה בפלס שם המקרה, ונלי שמוש,
 והוא מקרה הפעל: וכן ויאמר ה' פהאם (במדבר י"ב ד'), פתאים הוא תואר
 האמירה, וזא על משקל שם המקרה בלי שמוש, וישלח יהושע בן נון מלאכים חרש
 (יהושע ב' א'), חרש הוא מקרה השתיקה והלט, והוא תואר השליחות: וכן אם המבא
 תמצא בידו הנגיפה חיים (שמות כ"ג ג'), עיין הבאור שם: ויבאו על העיר בטח
 (בראשית ל"ד כ"ה), בטח מקרה הנזילה, ולכך הוא בלי שמוש: וילך אליו אנג מעדנות
 (שמואל א' ל"ב), מעדנות תאר ההליכה: כי תשפט עמים מישור (תהלים ס"ז ה'),
 משרים תשפטו (שם כ"ח ב'), תיבות מישור ומשרים, אינם פעולים, כי הפעולים
 הם עמים ובני אדם, ואולם הם מקרי הפעל: רבח צררוני (שם קכ"ט א'), וכן
 הגר אשר נקרנך יעלה עליך מעלה מעלה (דברים כ"ח מ"ג), ובמקום אחר הוא אומר
 ופנה למעלה (ישעי' ס' כ"א), עם למ"ד השמוש: הכך רואה שתיבת למעלה עם שמוש
 הלמ"ד, אינה תואר הפעל, כי אם הודעה, לאנה יפנה: ואולם מעלה מעלה אינה
 הודעת המקום, כי זהו בכלל הפעל יעלה, אבל הוא מקרה הפעל: והכונה שתהיה
 העלייה תדירה, בלי הפסק, ממעלה אל מעלה, ונלי ירדה ביניהם:

והתיבות

השלמות המורות על יחס שבין דבר לדבר, הן הנקראות לבעלי הלשון
 מילות נפרט: יש מהן מורות על יחס שבין חלקי המאמר זה לזה, כגון
 (א) יחס שמושי הנטייה (ארטיקל), אח, של, עם, מן, בו, אל: (ב) יחס
 החיוב: יש, כן, הוא: (ג) והשלילה, לא (לשולל, ולמזהיר), אל, (למתקן),
 אין (שלילת השם והמקור), אין (שלילת הקודם, ואם אין (בראשית ל' א'), בלי,
 בלתי, וזלח: (ד) יחס הספק, פו, והוא הספק עם האזהרה ממנו והרחקתו,
 ואמרו חו"ל פן הוא לא תעשה: ואם לא יזהיר ממנו ולא ירחיקו, יאמר אולי: (ה) יחס
 השאלה והתימה, הלא, אי, איה, אן, אנה, איפה, איך, איככה, איכה,
 איכה, מה, מדוע, מהי, מאין, לאין: (ו) יחס השווי, כמו, כאשר, למשל,
 כך, בכך, כן לכמשל עמו: (ז) יחס הדמו, הנה, הן, ראה, אשר:
 (ח) יחס המקום, על, בין, תחת, לעומה, חוץ, בית, חוץ, פני, אחרי, נגד,
 מול, נוכח, הנה, פה: (ט) יחס הזמן, עוד, או, טרם, אחר, אחרי, לפני,
 עד הנה, עד כה: (י) יחס הערך, לפי, כפי: (יא) יחס העטף, גם אף, עם,
 על: ויש מהן מורות על היחס שבין מאמר למאמר (קאכיוקאיאן) כגון (א) יחס האמנע
 והתכלית, העלה והעלול, הבסבה והמוסבב, למען, יעו, ביען, בגלל, בעבור,
 בי עקב, (ב) יחס העטף המזכרות למעלה: (ג) יחס ההפך רק, אך, לבד, וזלח,
 אפס: (ד) יחס התנאי, כי, ואם, ככאשר: (ה) ותשובת התנאי, או, או אז, וכבר
 זכרנו במקומות הרבה מנאורנו מדרך הלשון הנכח להשתמש ביו"ו, פעמים לתשובת התנאי,
 ופעמים

במשפט
 וא על
 בשתמש
 : ממנו
 א
 תשמש
 כנשא
 וכעשה
 משפט
 ט"ו)
 יוב:
 משקל
 אחד
 ומרים
 כגון
 טאנע
 בערך
 א'
 זיא
 טיף)
 בה
 יחס
 והכה
 עבור
 זכרנו
 או
 חלקי
 אשר
 דם
 היה
 גוף
 לו
 או
 וכן
 (שם)
 גלות
 ה"ע
 ודע
 רבו
 דכח
 רבו
 א:
 א,
 נכח
 יכה

הקדמה

לפעמים לעורר על ההפך: ולכן פעמים רבות תתרגם הוי"ו בל"א (זא), לתשובת התנאי, ופעמים הרבה תתרגמו (אבר), לעורר על ההפך: הכל לפי הענין והמשך הדברים, וסגולת כל מאמר לפי ענינו:

ויש תיבות מורות על רגשות הנפש והמייתה, כאשר תתפעל באחד מן הרעיונים, ונקראות (אינטריעקציות) כגון סימני התימה, והזרוז, והשמחה, והעצב, הנקמה והחמלה. הוי, האח, אוי, אבוי, לכה, קום, הבה, הידר, ודומיהם, והם בלתי משתנות לא במין ולא במספר. עיין מה שכתבנו מזה בפ' שמות (א' י'): ואין נגינת הטעם מורה על אלו העניינים כלל, כי לא הונחו כי אם להודיע מקומות הרדיף והעמיד, ואין הנדל בנגינת הטעם בין מאמר פוסק וילכו שניהם יחדיו (בראשית כ"ב ו'), לשאלה ואיה השה לעולה? (שם ז'), כי שניהם מרכיב עפשא וס"פ: וכן בין הרב פתחו רשעים ודרכו קשחם (תהלים ל"ז י"ד), הנאמר בכעס, למאמר אמרה לאל סלעי למה שכחתי (שם ע"ג י'), שהוא תמנה לעורר החמלה, כי הנחת הטעם אזה בשני הכתובים, וכן בדומיהם: הקורא הכנון מטעים כל מה שהוא שוער ומרגיש בכפשו, בקול ורמיזה וקרינה ותנועה, ואי אפשר לכותב ליחד לכל אלה סימנים מיוחדים: ולזה יתרון גדול ללומד מפי סופרי' מעל הלומד מפי ספרי', כמו שזכרנו למעלה:

ודע שיש הנדל דק ומדוקק בין כל אלו המלות, אף אם הן נראות ככדופ' אבל וכל, כי הרדיפה בלי הנדל בהוראה כלל אינה נחות, כי אם למותר, כאשר העירותיך: ד"מ סימני יחס התכלית והסבה שזכרנו אין נרדפות באמת, כי אם תדקדק בהם תמצא, שהסבה הגורמת שקדמה למסובב תכליתי, והכינה רצון המסובב אל המעשה, תחבר אל המאמר בתיבת יען: ועם ב' ביען, תורה על ערך המסובב אל סבתו (עיין ויקרא כ"ו מ"ג), והמסובב או התכלית אשר אליו כוון בעל הרצון יחבר אל המאמר הקודם בתיבת למען: וגם יש הנדל בין חבור השמות לחבור המאמרים, כי הסבה התכליתית, אם היא שם, תחבר ע"י תיבת בעבור, והסבה הגורמת על ידי תיבת בגלל, והמאמר השלם המורה על הסבה, אם הוא כודע מאליו או ממה שקדם, יחבר על ידי תיבת יען (ווייל), כמ"ט, ואם נריך להודעה, נשתמש בתיבת כי (דען): והעלול או הפעולה המאוחרת בזמן יחבר ע"י תיבת עקב: וכן יש הפרש כזה בין כל המלות הנזכרות, אלא שהדקדוק בהם עמוק, ולא רציתי להאריך:

ויתר כללי הלשון, ומשפטי הנקודות והתנועות, ונטיית השמו' והפעלים לכל פרטיהם ומחלקותם, הלא הם כתובים על ספרי הדקדוק המצויים ביד כל אדם, ואין צורך לכפול הדברים בלהג הרבה: וראוי לתנוקות של בית רבן ללמוד הדרכים ההם בבית הספר, כי אם תחנך את הנער הקטן, ותרגילו יום יום ללכת בהם, ילמדנו במעט עמל: ותינוק זך השכל בעוד שנתיים שנה ידע את כל הנריך מהם להבין במקרא, ובדברי רז"ל ובפירושי המפרשים ז"ל, ואם יוקץ יוסיף לקח: הנסיון מעיד על זה שדרכי הלשון קלים על האדם בימי הילדות והבחורות, וכשאוק הוא לו ללמוד לשונות הרבה: לא כן בימי העמידה: וגם החכם השוקד על בית הספר, ומבין בכל מדע, יכבד עליו למוד הלשונות הקדשות, אשר לא נספה בהן, ולא הורגל עליהן מעשוריו, וכדי עמל ויגיעה אם יביאנו ההכרח ללמדם בימים ההם: עד שבימי הזקנה והשיבה, שהשכחה גוברת על האדם, כאעט שאי אפשר לו ללמוד לשון לעז, אף אם יהיה בריא בכל חושי, ומשתמש בכחות נפשו כראוי: ואחרי שזולת הדרכים ההם אי אפשר להבין את דברי אלהינו, ולדעת את הנרצה בהם על פי פשוטו, ואשר לא ידע פשוטו של מקרא, שהוא הכונה הראשונה, איך ישתכל אל הכונה השניה, שהיא מדרש חז"ל, אף כי להרים ראש אל הסוד הכמוס עמהם, ונתום באוצרותיהם? אין טוב כי אם לחנך בהם את הנער בבית הספר, שעה אחת בכל יום, כאשר תקנו ויסדו אנשי לב בכמה קהילות קדושות בישראל. ומלבד הספרים היקרים אשר בידינו, אין ספק שיחברו עוד כהנה וכהנה לתועלת התלמידים הקטנים: ואני לא היתה כוונתי בזה המאמר כי אם להעיר אוזן האנשים אשר בנילי, לשמוע בלמודים שאינם נזכרים בספרים ההם, ואשר מצאתי להם תועלת רב: כיום בהנחת הכתובים לפי עומק פשוטם, כאשר ירא' הקורא במקומות רבים מבאורינו, שלא

שלא עמדנו על כוונת הכתוב, כ"א בעזר הכללי והיסודות הללו: לכן אמרתי עת ומקום לבאר בהקדמת הספר את הכללים ועיונים הללו באר היטב, למען יכנסו בלב התלמיד, ויהיו שמורים וקרותים עליו, טרם יבא אל מקומות מהכתוב המבוארים על ידם, והמחברים הבאים יכניסו גם את הכללים הללו בספרי החנוך שלהם, בלשון קל וקצר, לצורך הנערים הקטנים, וילמדו אותם גם הם-בנית הספר, במעט העמל והשקידה:

אף לזאת יסלח הקורא הכעים, כי כתנתי בפ' תרומה (שמות כ"ו י"א), בבאור, שימצא דמות הכותרת שבראש העמודים בנייר אשר בשער הספר, כשזור ומוכת לרגלי העמוד: ובאמת כן היה עם לבני אז, גם עשיתי את הנייר ההוא, ונתתיו לאומן לחרוט כתבניתו בלוח נחושת, והוא לקח את שכרו, כאשר כדברנו, אבל לא הכלית במעשיו, כי לא השיג את כוונתי כראוי, והיה ללא עזר בלא הועיל: ובאמת שאין צורך כל כך בנייר ההוא להבנת הדברים הנאמרים שם, אמי לא ראה מימיו דמות הכותרת שזכרתי שם? תמצא בראשי העמודים לתפארת, ובה כעין ארבעה ווי"ן, ראשם כפול ויוצא לחץ כעין זי קטן, ויש בו כדי להניח שם את הקובץ ולהדקו, שלא יזח מעליו:

ועתה טרם אכלה לדבר אהלה את פני רעים אהובים, שאם יונאו בספרים הללו איזה טעות המדפיס, או שגיאות הכותב, או מקום ספק הכריך באור, להודיע לי אם במכתב או בדפוס, למען אעמוד על מקום השגיאה או הספק, אולי אוכל לתקן את המעוות, ולמכות את החסרון, ועלי להדפיס את התקון ההוא ולהפיצו בישראל, ועיני לא תחוס על הוצאת הדפוס, אף כי רבה היא, וכבר עלה יותר מאשר דמייתי בתחילת המלאכה הון יקר: אמנם בנע כסף לא ידחה את הטוב והישר, ובגלל הדבר הזה לא רציתי להוסיף על מחיר הספרים מאשר קנצתי להם בקונטרס עליוס לתרופה, ואם מעט הוא, אמרתי טוב להפסיד מלעשוק: אתם אנשי אמת! אהבתי תורת ה'! בחנוכי נא בזאת, אם יש און בספרים הללו, אל תמנעו הטוב לשום אותו על ספר ולשלקו לי, אם בתובחה מגולה, ואם באהבה מסותרת, כאשר יעלה על דוחכם: שימו בה נגד כל בית ישראל, ויוכיחו בינינו, אם לא אודה לדברי קן ושכל, ואקבל האמת בשמחה ממי שאמרו: העולם עיניו מראות בנוגה האמת, בחושך שמו יכוסה, ודורשיו לא יכשלו ולא יכלמו, כי הוא חותמו של הקב"ה וברוך שמו הגדול, והנוסע והולך לאור כנאת השמש בגבורתו: ואתם האמת והשלום אהבו!

ברלין כ"ח ניסן תקמ"ג לפ"ק:

משה בן רבי מנחם מענדל סופר זלה"ה.

ויהי כאשר ראה החכם המפורסם לשבח ולתהלה הרבני המופלג מוהר"ר נפתלי הירץ וויזל גר"ו בעל המחבר ספרי גן נעור ויין לבנון, והמעתיק ללה"ק ספר חכמת שלמה ומבארו בפירושו הנקרא רוח חן, את תפארת הספר הזה, התרגום האשכנזי עם הבאור והח"ס, וחצלח עליו רוח השיר בנועם מליצותיו, וטרם פתח את פיהו בשירו, הקדים לו המאמר הזה, לבאר חועליותיו הרבות, והצורך אליו בדור הזה, וקראו מהלל ריע:

מעט ערי הקדש היו מדבר, וזית תפארתנו לשרפת אש, ונעלה רוח אלהים מעל נביאיו, ורוח דעת מאת יודעיו, נעדרה גם לשון קדש מפי מליציו, כי הורדנו צבלה, והצניס אשר נולדו שמה היו מדברים אשדות